

An architectural model of a residential complex, likely a refugee settlement, shown from an aerial perspective. The model consists of numerous white, rectangular building blocks arranged in a grid-like pattern. A prominent feature is a network of dark red, stepped paths or walkways that wind through the blocks, connecting different areas of the settlement. The ground is a light, neutral color, and there are some small, brown, textured patches scattered throughout, possibly representing landscaping or specific site conditions. The overall layout suggests a structured yet interconnected community design.

Δίκτυο ένταξης νέων προσφύγων

στην περιοχή

των προσφυγικών της Νίκαιας

Μουζάλα Ελένη | Πετρουλάκη Ιόλη



# Δίκτυο ένταξης νέων προσφύγων στην περιοχή των προσφυγικών της Νίκαιας



Μουζάλα Ελένη | Πετρουλάκη Ιόλη



**Επιβλέποντες:** Σταυρίδης Σταύρος | Παναγιώτα Κουτρολίκου  
**Σύμβουλος:** Παναγιώτης Βασιλάτος

**Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών**  
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο  
Αθήνα  
Ιούνιος 2022

## Refugee Integration Network at Nikaia



## Ευχαριστούμε...

τους καθηγητές μας Π.Κουτρολύκου & Σ.Σταυρίδη καθώς και τον σύμβουλό μας Π.Βασιλάτο για την έμπνευση, τη συνεργασία και την καθοδήγηση

τους φίλους μας για την πολύτιμη βοήθεια - κάθε είδους την Κατερίνα, την Ήλια, τη Βίκυ, την Κατερίνα, τη Μαρία, το Διονύση, το Νίκο, την Εύα και την Αθηνά

τις οικογένειές μας για την υπομονή και τη στήριξη

την Ε.Τούση, τον Γ.Βεράνη και την Ε.Κατρίνη για το ερευνητικό υλικό που μοιράστηκαν μαζί μας

τους εργαζόμενους του ΙΟΜ για την πολύτιμη βοήθειά τους στην εύρεση στοιχείων, στις επανειλημμένες ξεναγήσεις στις δομές Προσφύγων και για την παροχή κάθε δυνατής βοήθειας

τον κο Γ.Καμπάνη (πρώην αντιδήμαρχος Πολιτισμού Ελευσίνας) για τη συζήτηση και την ξενάγηση στην Ελευσίνα

το Γιάννη Μουζάλα (πρώην υπουργός μεταναστευτικής πολιτικής), τη Δήμητρα Βλάχου (κοινωνική λειτουργός & συστημική ψυχοθεραπεύτρια - εργαζόμενη από το 2015 σε προγράμματα για το προσφυγικό), το Μίνω Μουζουράκη (νομικός, εργαζόμενος στη Μ.Κ.Ο. *ECRE\_European Council on Refugees and Exiles*), & την Εβίτα Πιταρά (εθελόντρια ψυχολόγος στη μονάδα ψυχικής υγείας για πρόσφυγες & μετανάστες - Βαβέλ) για τις πολύτιμες συζητήσεις σχετικά με το προσφυγικό ζήτημα.

00

Περίληψη | Εισαγωγή

10-11

01

Το Προσφυγικό Ζήτημα

14-19

02

Ένταξη Προσφύγων

22-23

03

η Περιοχή Παρέμβασης

26-41

04

Το Σενάριο Της Πρότασης

44-45

05

Πολεοδομική & Αστική Παρέμβαση

48-61

06

Αρχιτεκτονική Πρόταση

64-75

00

abstract | introduction

01

the issue of refugees in greece

02

refugee integration

03

nikaia

04

the concept of the proposal

05

the proposal through the lens of urban planning

06

the architectural proposal





00

## Περίληψη

Η ένταξη των προσφύγων στις σύγχρονες πόλεις αποτελεί διαχρονικά ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα, το οποίο δε φαίνεται να έχει ενταχθεί, ουσιαστικά, στην προσφυγική πολιτική της χώρας. Και ενώ τα προηγούμενα χρόνια, λόγω των συνεχών ροών, η συζήτηση επικεντρωνόταν στην πρώτη και δεύτερη υποδοχή, σήμερα προβάλλει με ένταση το ερώτημα: και μετά τι;

Με αυτή την αφετηρία επιχειρεί η εργασία μας να ξεκινήσει μία συζήτηση, με το σχεδιασμό ενός δικτύου ένταξης προσφύγων. Ενός συνόλου, δηλαδή, παροχών, υπηρεσιών, δραστηριοτήτων που αφορούν την ομαλή ενσωμάτωση μίας ολόκληρης γειτονιάς στις νέες συνθήκες και που - μαζί με την προσφυγική κατοικία - διαχέονται στην πόλη.

Το εν λόγω εγχείρημα, «συγκατοίκησης», τοποθετήθηκε στην περιοχή «Προσφυγικά» της Νίκαιας. Αφορμή στάθηκε το προσφυγικό της παρελθόν, το ιδιαίτερο κτιριακό της απόθεμα και η κλίμακα γειτονιάς, που διατηρείται λόγω του αρχικού σχεδιασμού της. Έτσι, στα οικοδομικά τετράγωνα που παρεμβαίνουμε, επαναφέρονται και επανασχεδιάζονται οι εσωτερικές κοινόχρηστες αυλές, ως σημεία αναφοράς τους. Διατηρούνται, επίσης, και επαναχρησιμοποιούνται - με νέους όρους - τα παλιά δώροφα προσφυγικά συγκροτήματα, και, επεκτείνοντας τις αρχιτεκτονικές ποιότητες των εξωστών τους, δημιουργείται ένα πλέγμα στοιχείων που ενοποιεί και οργανώνει το σύνολο της πρότασης. Σχεδιάζονται, ακόμα, τρία νέα κτίρια κατοικίας και λειτουργιών, για την αντιμετώπιση των αυξημένων αναγκών στέγασης.

Η μελέτη κινήθηκε παράλληλα σε πολεοδομικό - αστικό και αρχιτεκτονικό επίπεδο, με στόχο τη δημιουργία μιας κοινότητας παλιών και νέων κατοίκων, μέσω της αναβίωσης της έννοιας της γειτονιάς, που συνεχώς απειλείται από τον τρόπο επέκτασης του αστικού ιστού.

## Abstract

The integration of refugees in modern cities has always been a tough problem, which has not been included in our country's immigration policy effectively. Whereas during the past few years, due to continuous refugee influx, we have been focusing on addressing the need for Long Term Accommodation Centers (LTAC), today we have to ask: What's next?

Keeping that in mind, our thesis tries to initiate a conversation on the subject, through the study of a refugee integration network. A combination of amenities, services and activities, which will contribute to a smooth transition of an entire neighbourhood to the new circumstances and which, along with the refugee residences, will dot the city.

This project of "co-living" took place in the area of "Prosfygika" at Nikaia. The place was chosen for its immigration past, its particular building stock and the scale of the neighbourhood which is preserved due to its initial urban design. Thus, the inner common yards of specific city blocks are being reconverted and redesigned as points of interest. Also, the old, two-storey, refugee residence complexes, remain and are being reused with new terms. By extending the architectural qualities of the buildings' balconies, we created a mesh in order to unify and organize the whole proposition. In addition, three new residential buildings are designed to cope with the increased residential needs.

The study has evolved between urban planning and architectural design, in order to create a community of old and new residents, through the revival of the neighbourhood, that is always being threatened from the way that the city expands.

# Εισαγωγή

Το ενδιαφέρον μας για το *Προσφυγικό ζήτημα* ως πεδίο μελέτης στα πλαίσια των σπουδών μας, ξεκινά περίπου το 2015 με αφορμή την έκρηξη των προσφυγικών ροών στη χώρα - κυρίως από τη Συρία, πολύ πριν την έναρξη της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας. Η Ε.Μουζάλα πραγματοποιεί τη διάλεξή της με τίτλο: , μελετώντας τη δομή φιλοξενίας (camp) της Ριτσώνας, συλλέγοντας πολύτιμο ερευνητικό υλικό, (σ)το οποίο βασιστήκαμε και εμπλουτίστηκε αργότερα με νέες παρατηρήσεις και προβληματισμούς πάνω στην μόνιμότερη -πλέον- εγκατάσταση.

Η εκπόνηση της δικής μας εργασίας ξεκινάει το 2020, όταν η εστίαση της γενικότερης συζήτησης γύρω από το *προσφυγικό* (ενν. ζήτημα), έχει μετατοπιστεί από την Α' και Β' υποδοχή - με όποιες ελλείψεις πραγματοποιήθηκαν αυτές - στην άφιξη των προσφύγων στα αστικά κέντρα της επικράτειας, και στην ένταξη στην πόλη και την κοινωνία.

Από τα πρόχειρα καταλύματα, λοιπόν, και τις συνθήκες έκτακτης ανάγκης στέγασης κληθήκαμε να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε χωρικά - και όχι μόνο - πώς μπορεί να λειτουργήσει όσο το δυνατόν ομαλότερα και αποτελεσματικότερα μια μόνιμη συνθήκη προσφυγικής εγκατάστασης. Εξάλλου, πολύ συχνά - όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, οι δομές προσωρινής φιλοξενίας μετατρέπονται σε μόνιμη ή μεγάλης χρονικής διάρκειας, κατοικία, για μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Αυτή η πορεία από το "προσωρινό" στο "μόνιμο", καθώς και οι διαφορετικοί βαθμοί οικειοποίησης του χώρου που επιβάλλει, αλλά και η *υποχρεωτική* μεταβλητότητά του, αποτέλεσαν σημεία προβληματισμού, παρατήρησης και - εντέλει - εργαλεία σχεδιασμού, καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας.

Οι πόλεις ήταν ανέκαθεν σημεία υποδοχής προσφυγικών ροών, λόγω διευκόλυνσης των μεταφορών (είναι σήμεια-στάσεις του ταξιδιού των προσφύγων προς τον τελικό τους προορισμό), αλλά και της πρόσβασης που προσφέρουν σε διάφορες παροχές και υπηρεσίες.

Η Αθήνα, ειδικά, είναι μια πόλη που διαχρονικά εξελίχθηκε μέσα από τις μετακινήσεις πληθυσμών και την υποδοχή προσφύγων. Θεωρήσαμε λοιπόν, πως μπορεί να αποτελέσει για εμάς πεδίο έρευνας διαφορετικών παραδειγμάτων προσφυγικής εγκατάστασης.

Επιλέξαμε, επίσης, την ένταξη στην πόλη σε μια προσπάθεια αποφυγής της δημιουργίας μιας νέας "συγκεντρωμένης δομής". Θεωρήσαμε πως ειδικά το κομμάτι της ένταξης μπορεί να επιτευχθεί αποτελεσματικότερα μέσω της κοινωνικής επαφής και της όσμωσης σε ένα υπάρχον λειτουργικό περιβάλλον που εξελίσσεται.



01

## Πρόσφυγες & Στέγαση στη Ελλάδα



1922 - 1924

Μικρασιατική Καταστροφή και συνθήκη της Λοζάνης

Μετά την μικρασιατική καταστροφή και την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης, περίπου 400.000 Μουσουλμάνοι φεύγουν από τις ελλαδικές πόλεις ενώ περίπου 1.200.000 Χριστιανοί φτάνουν από την Τουρκία.

1940 - 1980

Εσωτερική Μετανάστευση

Ταυτόχρονα υπάρχουν και εσωτερικό της χώρας καθώς αργοτικού πληθυσμού της χαστικά κέντρα όπου συγκενδραστηριότητες.

1944 - 1945

Εβραϊκός Εκτοπισμός

Πριν το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αλλη μία "μετακίνηση" - ίσως μία από τις πιο βίαιες της παγκόσμιας ιστορίας - σημάδεψε τον αστικό ιστό και τη συλλογική μνήμη πολλών ελληνικών πόλεων. Οι Έλληνες Εβραίοι συλλαμβάνονται από τους Ναζί και οδηγούνται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας. Ελάχιστοι από αυτούς επιβιώνουν και επιστρέφουν στις πόλεις τους.





έντονες μετακινήσεις στο  
 ως ένα μεγάλο τμήμα του  
 ώρας μετεγκαθίσταται στα  
 τρώνονται οι βιομηχανικές

2000+

Μετανάστευση από τον Παγκόσμιο Νότο

Σταδιακά η Ελλάδα γίνεται χώρα διέλευσης αλλά και εγκατάστασης μεταναστών/ρίων και προσφύγων που φτάνουν από χώρες του Παγκόσμιο Νότου, κυρίως της Ασίας και της Αφρικής.

1947 - 1977

Μετανάστευση προς το εξωτερικό

Περίπου 1.000.000 Έλληνες μεταναστεύουν από το 1947 ως το 1977. Πρόκειται για μία πρωτοφανής κινητικότητα που αφορούσε σχεδόν ένα άτομο στα οκτώ. Το 6% των μεταπολεμικών μεταναστών κινήθηκε προς τις χώρες της Βορειοδυτικής Ευρώπης και κυρίως προς τη Δυτική Γερμανία, 160.000 περίπου εγκαταστάθηκαν στην Αυστραλία, 135.000 στις ΗΠΑ, 100.000 στον Καναδά και οι υπόλοιποι σε άλλες υπερπόντιες χώρες.

πηγή: 100memoeries.gr





2015

Προσφυγική Κρίση

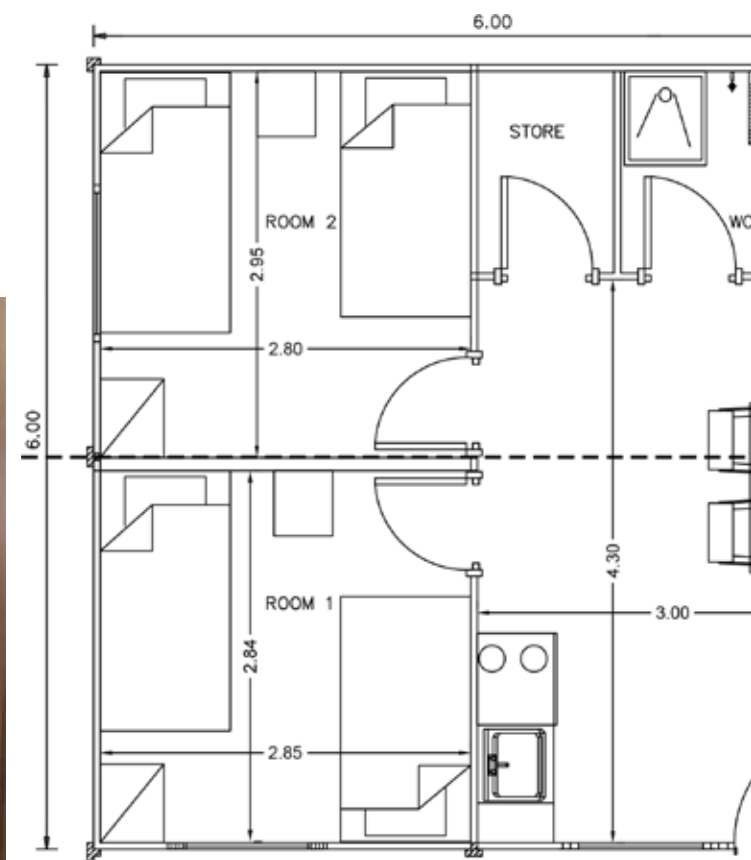
πηγή: 100memoeries.gr

Το καλοκαίρι του 2015 περίπου 1.000.000 πρόσφυγες, κυρίως από τη Συρία και το Αφγανιστάν, διασχίζουν τα ελληνικά σύνορα με προορισμό την "Ευρώπη". Μετά την υπογραφή της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας ("Κοινή Δήλωση Ε.Ε. - Τουρκίας") για τον περιορισμό των ροών, περίπου 65.000 εγκλωβίζονται στην ενδοχώρα.

2010+

Οικονομική Κρίση

Η οικονομική κρίση, η αύξηση της ανεργίας και η μείωση των μισθών, οδηγεί περίπου 450.000 κατοίκους του ελληνικού χώρου σε μετανάστευση, κυρίως προς τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης.





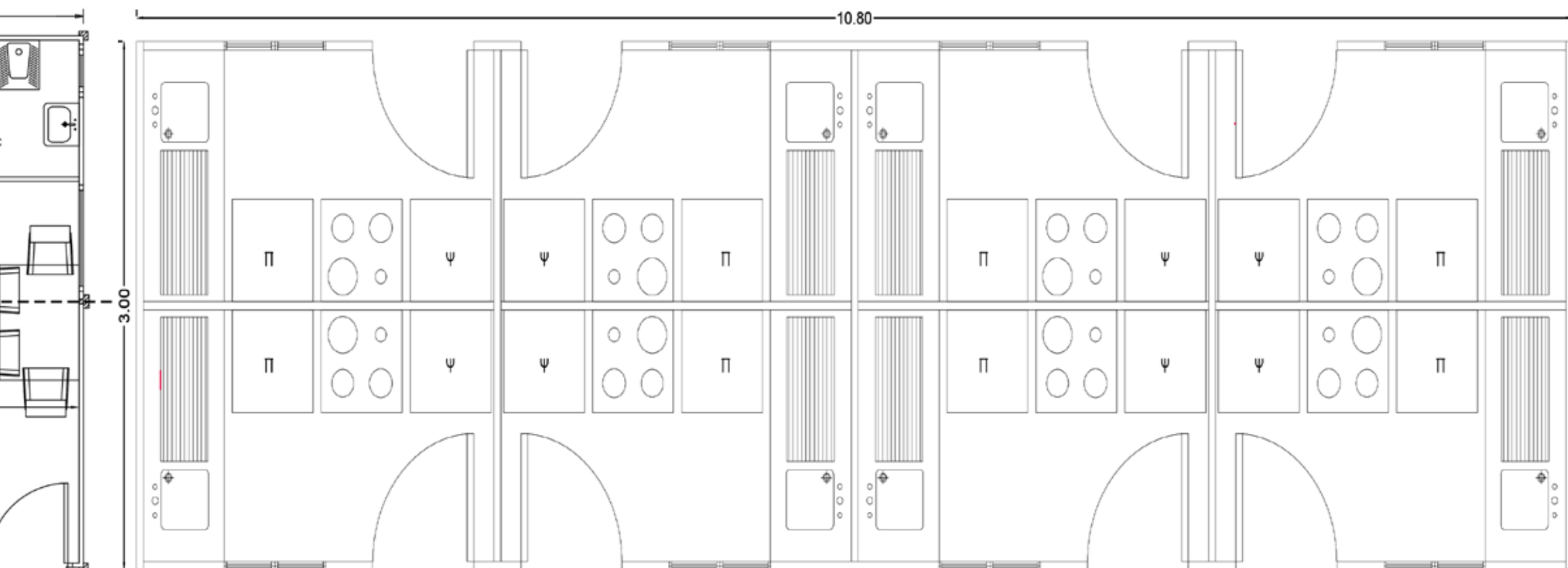


ΣΗΜΕΡΑ

Κλειστού τύπου δομές

Κατάργηση επιδόματος

Κατάργηση προγραμμάτων ένταξης (π.χ. ΕΣΤΙΑ, Ηελίος κτλ.)



# Το Προσφυγικό Ζήτημα Σήμερα

Από τον Μάρτη του **2015** καθημερινά χιλιάδες μετανάστες - πρόσφυγες καταφθάνουν στα νησιά. Η ασφυκτική αυτή πίεση μεταφέρεται στην ενδοχώρα. Το καλοκαίρι του 2015 δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι καταφθάνουν στον Πειραιά, με σκοπό μέσω του λεγόμενου “βαλκανικού διαδρόμου” να περάσουν σε κάποιο ευρωπαϊκό προορισμό. Ενδεικτικά στις 7 Νοεμβρίου 2015 μετακινούνται από τα νησιά προς την ενδοχώρα με πλοία, για τα οποία έχει μεριμνήσει η ελληνική πολιτεία, 11.000 μετανάστες - πρόσφυγες σε μια μόνο μέρα.

Το βασικό δίκτυο από τα νησιά έως τα βόρεια σύνορα της χώρας μετρά, στο τέλος, πάνω από 50 **ανοιχτές δομές** για τους πρόσφυγες, που δημιουργούνται με μέριμνα της πολιτείας και λειτουργούν άλλες από το επίσημο κράτος και άλλες από, θεσμικές και μη, ΜΚΟ. Ανοίγουν γήπεδα και αθλητικές εγκαταστάσεις, χρησιμοποιούνται εγκαταλελειμμένα στρατόπεδα, κτίρια σταθμών και αποθήκες, νοικιάζονται βιομηχανικά κτίρια. Δεκάδες ακόμα σημεία διευκόλυνσης δημιουργούνται από εθελοντές σε όλο το μήκος της διαδρομής.

Σκοπός τους είναι να προσφέρουν **προσωρινή διαμονή**, χώρους υγιεινής, ιατρική βοήθεια, νομική ασφάλεια και κάθε αναγκαία πληροφόρηση για το μεγάλο τους ταξίδι. Ταυτόχρονα για πρώτη φορά, ένας, θα μπορούσαμε να πούμε “εν κινήσει πληθυσμός” τέτοιου όγκου, καταγράφεται.

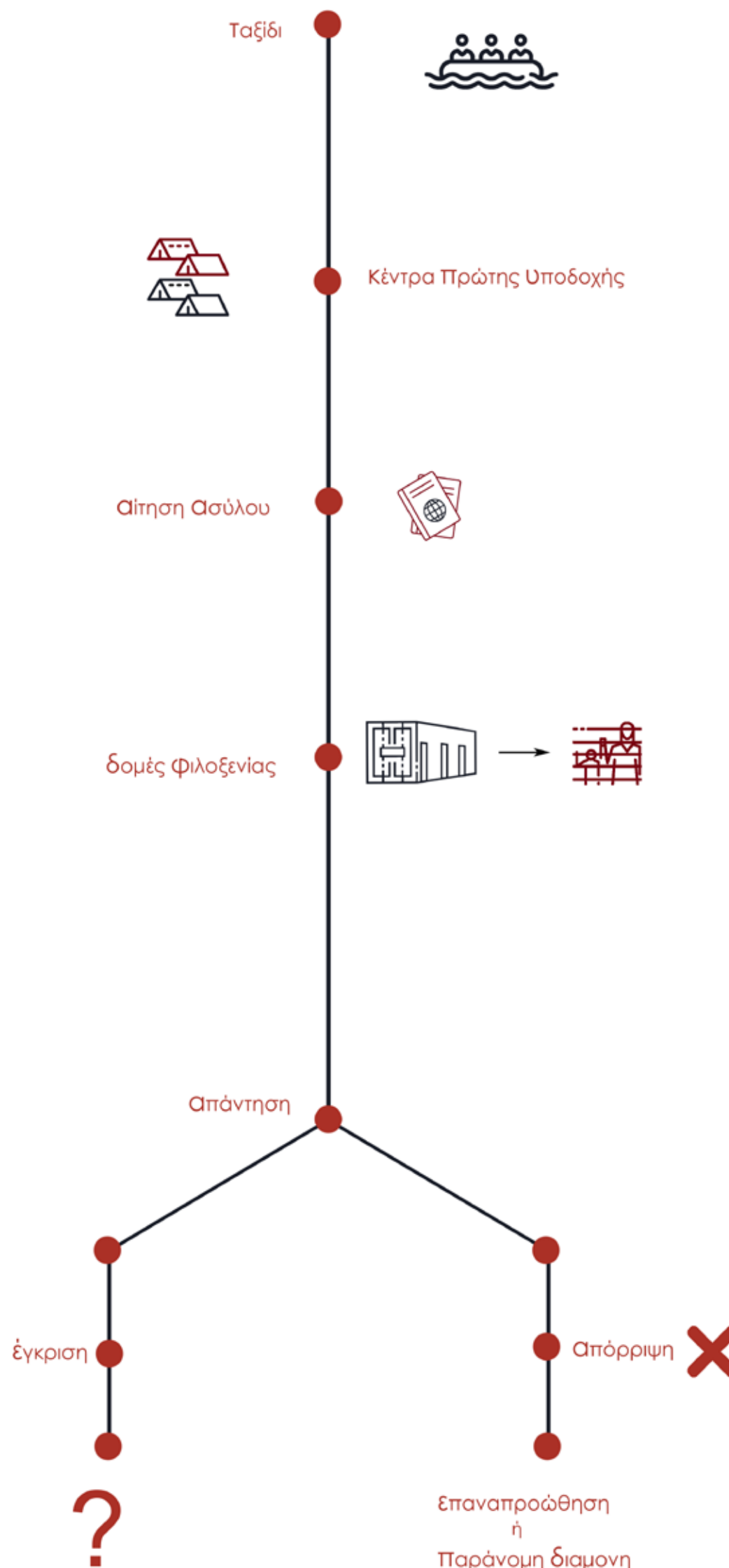
Το δίκτυο αυτό, από το 2015 έως την τελευταία ημέρα που τα σύνορα παρέμειναν ανοιχτά, το χρησιμοποίησαν με ασφάλεια πάνω από 835 χιλιάδες μετανάστες και πρόσφυγες.

Το μεταναστευτικό - προσφυγικό αναδεικνύεται σε ζήτημα αιχμής και προκαλεί σοβαρές αναταράξεις και πολιτικές ανακατατάξεις σχεδόν στο σύνολο των άλλων χωρών της Ευρώπης. Η Ε.Ε. σταδιακά περνάει από την πολιτική προστασίας των προσφύγων στη πολιτική προστασίας των εθνικών συνόρων. Ήδη από τον Νοέμβριο του 2015, η “στρόφιγγα” της Ειδομένης σταδιακά “κλείνει” περιορίζοντας τον αριθμό των διελεύσεων.

Οι τελευταίες διελεύσεις από τον δρόμο της Ειδομένης πραγματοποιούνται στο τέλος του Φεβρουαρίου του 2016, ένα μήνα περίπου πριν την δημοσιοποιημένη από την Ε.Ε., ημερομηνία για το “κλείσιμο” των συνόρων. Στις 15 Μαρτίου έχουμε την πολυσυζητημένη “Κοινή Δήλωση Ε.Ε - Τουρκίας” για τον περιορισμό των ροών. Το κλείσιμο των συνόρων **εγκλωβίζει** στη χώρα χιλιάδες μετανάστες - πρόσφυγες (περ.50 χιλ.) ενώ για αρκετούς μήνες ακόμα οι ροές εξακολουθούν να είναι σημαντικές.

Το **2016** ξεκινάει μια νέα φάση διαχείρισης του μεταναστευτικού - προσφυγικού ζητήματος στην χώρα: ένας αγώνας δρόμου σε ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες, για να εξασφαλιστούν οι αναγκαίες προϋποθέσεις στέγασης και διαβίωσης των μεταναστών - προσφύγων που παρέμειναν στην χώρα.

Σταδιακά το δίκτυο των δομών που στήριζε την πρώτη φάση διαχείρισης του μεταναστευτικού - προσφυγικού, αναπτύσσεται και συμπληρώνεται παρέχοντας υποδομές για διαβίωση. Ήδη το Μάιο του 2016 καταγράφονται 4 **camp στα νησιά (hotspots)** και 42 **ανοιχτές δομές φιλοξενίας στην ενδοχώρα**.



Οι δομές σταδιακά βελτιώνονται ως προς το είδος της παρεχόμενης στέγης (από τις **σκηνές** περνάμε στα **containers** και αργότερα στις **προκατασκευασμένες κατοικίες**). Ταυτόχρονα δημιουργούνται και αναπτύσσονται νέα προγράμματα στέγασης (FILOXENIA, ESTIA, Ηέλιος, με χρήση αντίστοιχα ξενοδοχείων και κατοικιών).

Από την πρώτη στιγμή εντείνονται οι προσπάθειες για την οργάνωση και συμπλήρωση κοινωνικών παροχών, όπως **πρόσβαση στην υγεία**, εμβολιασμοί, πρόσβαση στα σχολεία (Οκτώβρης 2016), **εκπαίδευση**, σταδιακή αντικατάσταση των caterings με οικονομικό βοήθημα, **ψυχοκοινωνική και νομική στήριξη**, μέριμνα για γυναίκες και παιδιά κλπ.

Η βοήθεια που δέχεται το κάθε άτομο φιλτράρεται από κριτήρια **ευαλωτότητας**, όπως είναι λογικό και αναγκαίο. Δηλαδή, καθ'όλη τη διάρκεια της πορείας αυτής, ομάδες όπως είναι τα παιδιά - και ειδικά τα ασυνόδευτα ανήλικα -, οι γυναίκες, οι ασθενείς, οι ηλικιωμένοι, οι οικογένειες κ.ο.κ. δέχονται αυξημένη βοήθεια και με προτεραιότητα έναντι του υπόλοιπου, μεγάλου αριθμητικά, πληθυσμού προσφύγων-μεταναστών.

Η τελευταία μεγάλη παρέμβαση δημιουργίας νέων θέσεων, υπήρξε στην δομή της Ριτσώνας, το Δεκέμβρη του **2019** (προαποφασισμένη από την αρχή του καλοκαιριού) με την κατασκευή κατοικιών δυναμικότητας 1500 ατόμων.

Οι μόνες άλλες θέσεις που δημιουργήθηκαν, μετά το Δεκέμβρη του 2019, αφορούν το νέο camp της Μαλακάσας και το Κλειδί που τελευταία στιγμή αποτράπηκε η λειτουργία τους σαν **“κλειστά κέντρα”**.

Πρόκειται για camps χωρίς καμία προδιαγραφή, όπου σε σκηνές των 6 ατόμων στοιβάζονται 10 άτομα (νέα Μαλακάσα 130 σκηνές - 1300 άτομα) με ελάχιστες χημικές τουαλέτες και wash containers, χωρίς ύδρευση (υδροφόρες) και ρεύμα (γεννήτρια). Συνθήκες χειρότερες εκείνων των δομών του δικτύου του 2015.

Με βάση τα παραπάνω αλλά και με βάση την επίσημη ρητορική και πρακτική της πολιτείας, είναι φανερό η αλλαγή της πολιτικής αντιμετώπισης του προσφυγικού - μεταναστευτικού ζητήματος. Η πολιτική των αποτροπών, τα θαλάσσια “συρματοπλέγματα”, οι δυσκολίες πρόσβασης στην παιδεία, την υγεία και την εργασία, η λογική των “κλειστών κέντρων” και των ΝΑΤΟϊκού τύπου περιφράξεων, η επαναφορά του όρου του “λαθρομετανάστη”, η αμφισβήτηση του προσφυγικού προφίλ, η καλλιέργεια με κάθε τρόπο του φόβου απέναντι στον πρόσφυγα - μετανάστη, η μείωση του οικονομικού βοηθήματος (Οκτώβρης 2020) και τόσα άλλα, δημιούργησαν ένα νέο περιβάλλον, αρνητικό όχι μόνο για τους πρόσφυγες - μετανάστες, αλλά και για την ίδια την κοινωνία, με φανερά πλέον τα σημάδια ανόδου του ρατσισμού· ένα περιβάλλον στο οποίο είναι **ουτοπικό**, αλλά και ταυτόχρονα **αναγκαίο** να μιλάμε για ένταξη των προσφύγων στην κοινωνία. Άνθρωποι βρίσκονται στις δομές αυτές από το 2015, με άσυλο ή χωρίς, νόμιμα ή όχι και δεν έχουν πού αλλού να πάνε.





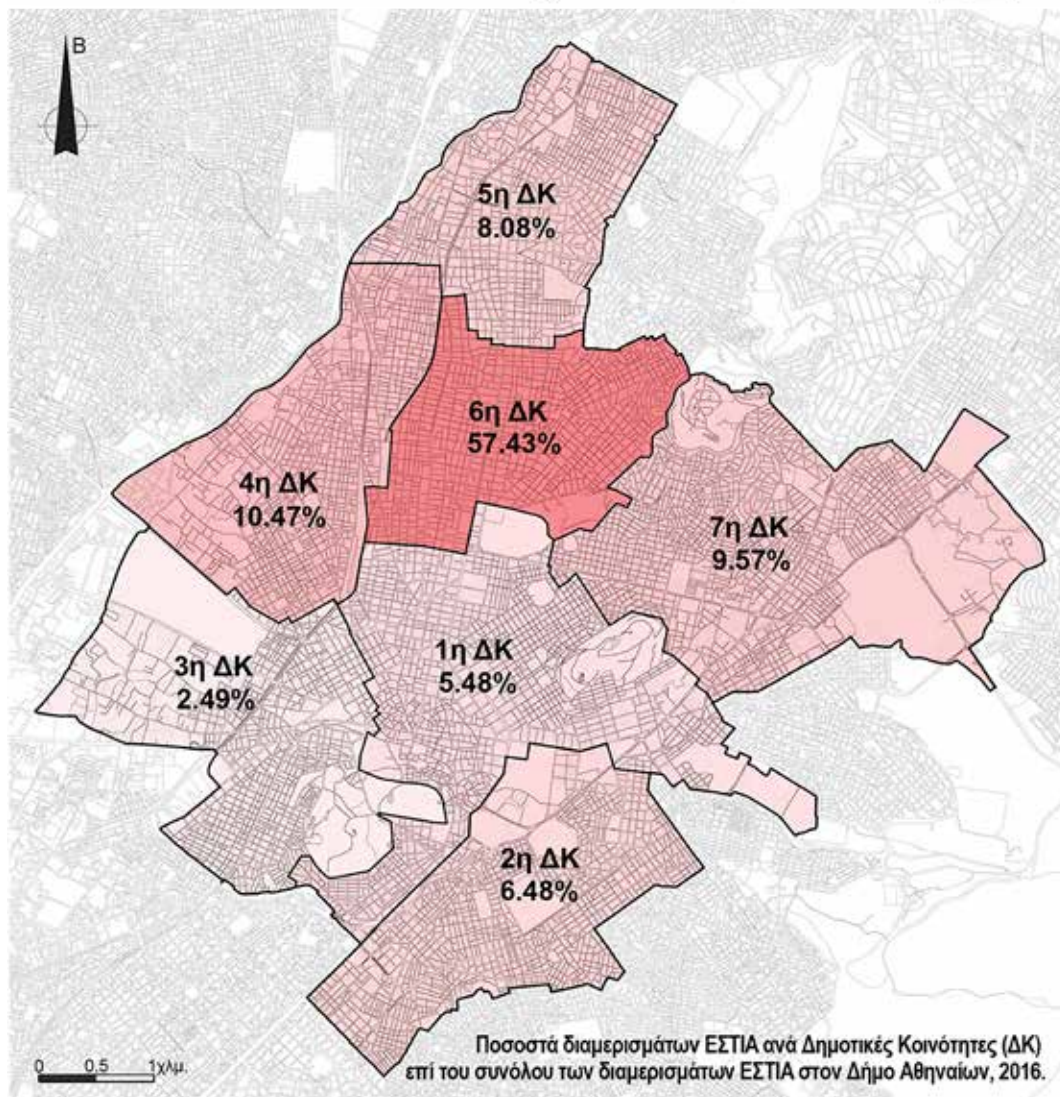
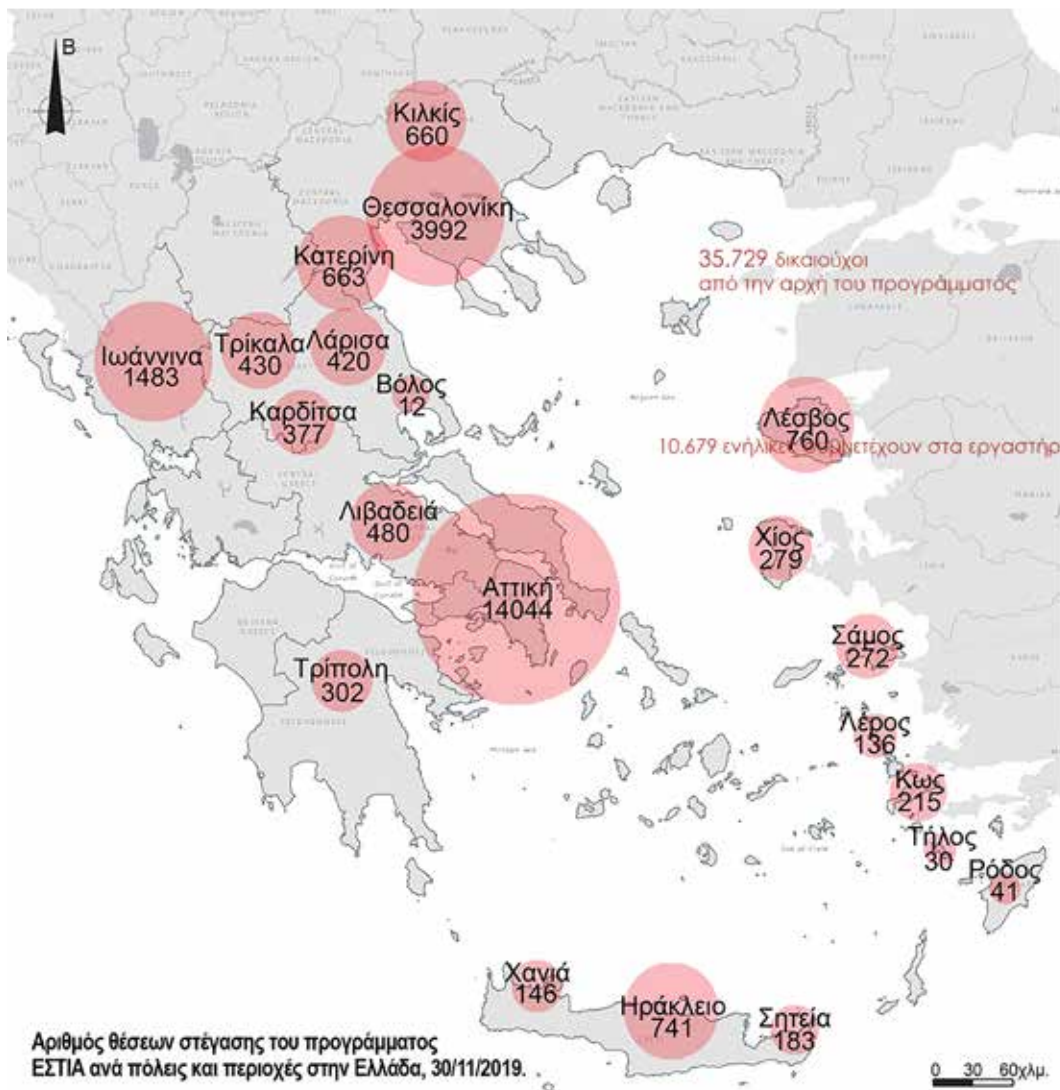
02

## Προγράμματα Στέγασης & ένταξης(;)\_ESTIA - HELIOS

Το Estia και το Helios ήταν τα δύο βασικότερα προγράμματα στέγασης που λειτούργησαν παράλληλα με τις δομές φιλοξενίας (camps).

Το Estia ξεκίνησε να λειτουργεί από το **2015** από την Ύπατη Αρμοστεία με χρηματοδότηση της ΕΕ. Αφορούσε κυρίως, την παροχή στέγης σε ιδιωτικά διαμερίσματα που μισθώνονταν στο πλαίσιο του προγράμματος και δικαιούχοι ήταν οι **αιτούντες άσυλο** πρόσφυγες, με ιδιαίτερα κριτήρια **ευαλωτότητας**. Πέρα από τη στέγαση, παρείχε ψυχοκοινωνική υποστήριξη, ενημέρωση και συμβουλευτική υποστήριξη, διερμηνεία και ένα οικονομικό βοήθημα. Στόχος του ήταν η διαμονή σε ασφαλείς και αξιοπρεπείς συνθήκες, η διευκόλυνση ένταξης και αυτονομησης, η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και διάδρασης με την τοπική κοινωνία. Στην πράξη του το πρόγραμμα περιορίστηκε στην παροχή στέγης, ενώ από τον Απρίλιο του **2022** οι θέσεις περιορίζονται και το πρόγραμμα καταργείται στο τέλος της ίδιας χρονιάς.

Όσον αφορά το Helios, δικαιούχοι είναι οι **έχοντες άσυλο** πρόσφυγες, που έχουν αναγνωριστεί από 1/1/2018 και διαμένουν στα στεγαστικά σχήματα (Estia, δομές φιλοξενίας κτλ.). Αποτελεί ένα γενικότερο πρόγραμμα ένταξης με παροχές όπως τα μαθήματα ένταξης (γλώσσα, κοινωνικές δεξιότητες, λειτουργία Δημοσίου κτλ.), συμβουλευτική με σκοπό την εύρεση εργασίας και την υποστήριξη στέγασης. Την κατοικία τη βρίσκει ο ίδιος ο πρόσφυγας – μετανάστης και το πρόγραμμα του επιδοτεί το ενοίκιο (συνήθως μέρος του), καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη την εύρεση διαθέσιμων διαμερισμάτων. Φορέας Υλοποίησης είναι αρχικά ο Δ.Ο.Μ. (Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης) και από το τέλος του 2022, το Υπουργείο Μετανάστευσης. Η ένταξη υπό όρους (π.χ. εύρεση κατοικίας), όχι πάντα εφικτούς να καλυφθούν, αποτελεί εμπόδιο σε σχέση με τις προτεραιότητες που αφορούν τη ρεαλιστική επιβίωση των δικαιούχων (π.χ. εργασία, καθημερινότητα), υποχρεώνοντάς τους να μη συμμετέχουν σε δραστηριότητες μικρότερης σημασίας για αυτούς (π.χ. συμβουλευτική εργασία), με αποτέλεσμα να εκπίπτουν του προγράμματος.



πηγή: Athens social atlas



Καταλήγωντας, βλέπουμε ότι η ένταξη είναι μία επίπονη διαδικασία καθημερινής σύγκρουσης και διεκδίκησης εργασίας και επιβίωσης.

Δεν αποτελεί υπόθεση 6-12 μηνών, όση είναι ενδεχομένως η διάρκεια ενός τέτοιου προγράμματος. Κάποιοι ολοκληρώνουν το πρόγραμμα, αλλά οι περισσότεροι απομακρύνονται από αυτό, λόγω αδυναμίας παρακολούθησής του. Μετά τη θεωρητική αυτονόμησή τους, η κοινωνία δηλώνει απούσα από κάθε είδους βοήθεια και υποστήριξη της καθημερινότητάς τους.

#### Πρόσφυγες στις δομές φιλοξενίας



πηγή: IOM factsheets  
03/2022

#### Πρόσφυγες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα helios



πηγή: IOM HELIOS factsheets  
06/2022

#### Οικογένειες στη δομή φιλοξενίας της Ριτσώνας



πηγή: επιτόπια έρευνα στη  
δομή της Ριτσώνας 07/2020

## Θεωρητικός Προβληματισμός

Όπως είδαμε πιο πάνω, οι πολιτικές και τα μέτρα για την ένταξη, αντί να επεκτείνονται, αφαιρούνται από το κάδρο του Προσφυγικού. Η άφιξη των ανθρώπων αντιμετωπίζεται - για παρατεταμένο, συχνά - χρονικό διάστημα ως **συνθήκη έκτακτης ανάγκης**. Απόδειξη αποτελεί το οξύμωρο γεγονός ότι σήμερα η έγκριση της αίτησης ασύλου, ουσιαστικά διακόπτει όποια παροχή, φιλοξενία κ.λπ. Ένας αναγνωρισμένος πρόσφυγας δηλαδή, ουσιαστικά δέχεται λιγότερη στήριξη από την πολιτεία, σε σχέση με έναν αιτών άσυλο, και μάλιστα χωρίς το ενδιάμεσο στάδιο της ένταξης, πριν την αυτονόμησή του. Διαχρονικά, οι πρόσφυγες υπήρξαν πάντα αποδέκτες αποφάσεων που έχουν ήδη ληφθεί, είτε από το κράτος είτε από τον εκάστοτε φορέα. Στοιβάχθηκαν, ταξινομήθηκαν και απογράφηκαν στις προσφυγικές γειτονιές, δημιουργώντας νέες σχέσεις με το χώρο. Η στέγαση τους προέκυψε σαν μια επείγουσα κάλυψη αναγκών και οι κατοικίες τους τακτοποιήθηκαν σε ένα σύστημα από δρόμους, με κεντρική πλατεία, εκκλησία κ.λπ. Παραδείγματα τέτοιας εγκατάστασης μελετήθηκαν Αττική, και όπως θα δούμε παρακάτω, συνέβαλαν στην επιλογή του τόπου και του τρόπου που θα τοποθετούσαμε την *ένταξή μας*, στην πόλη.

Για εμάς, λοιπόν, η **ένταξη** των προσφύγων σε έναν τόπο είναι μια σύνθετη και πολυπαραγοντική διαδικασία. Η **κατοικία** είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για να επιτευχθεί η ένταξη, καθώς η κοινωνική ενσωμάτωση είναι κάτι πολύ ευρύτερο από την απλή παροχή καταλύματος. Η πρόσβαση στην αγορά **εργασίας**, στην **υγεία**, την **εκπαίδευση**, σε **υπηρεσίες και πολιτικά δικαιώματα** είναι ίδιες σημασίας με την **κοινωνικοποίηση** και τη **δυνατότητα λήψης αποφάσεων**. Θα χρειαστεί λοιπόν, να δημιουργήσουμε ένα μοντέλο κοινωνικής κατοίκησης, το οποίο θα δημιουργεί τις προϋποθέσεις, τόσο λειτουργικά όσο και χωρικά, ούτως ώστε να επιτευχθούν όσο το δυνατόν καλύτερα οι πιο πάνω στόχοι. Σε ένα πρώτο επίπεδο, αντιληφθήκαμε πως θα χρειαστεί να αναμείξουμε και να **διασπείρουμε** την κατοικία μαζί με άλλες υποστηρικτικές λειτουργίες, μέσα στον αστικό ιστό, ώστε να μη δημιουργηθεί μια νέα συγκεντρωμένη δομή, που εύκολα θα απειληθεί από το φαινόμενο της **γκετοποίησης**. Αυτές οι αποφάσεις δημιούργησαν το πλαίσιο των χαρακτηριστικών που θα αναζητούσαμε για την επιλογή την περιοχής παρέμβασής μας.







03



Καθώς η Αθήνα αποτελούσε πάντα χώρο υποδοχής και εγκατάστασης προσφύγων και μεταναστών, αποφασίσαμε να μελετήσουμε παραδείγματα παλαιότερων προσφυγικών οικισμών που διατηρούνται - σε ένα βαθμό - μέχρι σήμερα, προκειμένου να εξετάσουμε το αποτύπωμά τους στην πόλη και την εξέλιξή τους στο χρόνο. Παράλληλα, θεωρήσαμε ότι θα έχει ενδιαφέρον ένας διάλογος του προσφυγικού παρόντος και μέλλοντος με το προσφυγικό παρελθόν. Αποφασίσαμε λοιπόν, να τοποθετήσουμε τον «οικισμό» μας σε μία περιοχή με προσφυγική μνήμη. Αναζητήσαμε μία περιοχή εντός αστικού ιστού, αλλά όχι στο ήδη πυκνοκατοικημένο κέντρο της Αθήνας - όπου ούτως ή άλλως συγκεντρώνονται οι υπάρχουσες δομές, υπηρεσίες αλλά και οι κατοικίες που δόθηκαν από τα προγράμματα. Ωστόσο, επιδιώξαμε η περιοχή παρέμβασης να έχει όσο το δυνατόν καλύτερη σύνδεση και προσβασιμότητα με το κέντρο της πόλης και με υπηρεσίες που αφορούν τους πρόσφυγες. Άλλοι σημαντικοί άξονες της αναζήτησής μας ήταν η μορφή, η κατάσταση και το μέγεθος του διαθέσιμου οικιστικού αποθέματος, η δυναμική, η κλίμακα και η καθημερινή ζωή αλλά και το βιοτικό επίπεδο κάθε **γειτονιάς**.

Μετά από έρευνα της Ελευσίνας, της Ν. Ιωνίας, Ν. Φιλαδέλφειας, Ν. Ηρακλείου κ.λπ. καταλήξαμε στην περιοχή της Νίκαιας.



ελευσίνα

ν. ιωνία

νίκαια



Η περιοχή της Νίκαιας εκτείνεται από τη Λεωφόρο Θηβών έως το όρος Αιγάλεω, με βασικούς οδικούς άξονες, τη λεωφ. Γρ. Λαμπράκη, τη Λεωφ. Θηβών και την Πέτρου Ράλλη μαζί με τη Λαοδικείας που αποτελεί συμπληρωματική της αρτηρία. Σημαντικές συλλεκτήριες αρτηρίες της περιοχής, σύμφωνα με το Ινστιτούτο Εμπορίου και Υπηρεσιών, είναι και η 28η Οκτωβρίου, η Αιτωλικού και η Αιγάλεω, η Μπελογιάννη και η Τζαβέλλα, η Φιλαδελφείας και η Κουταΐση, η προέκταση της 28ης Οκτωβρίου προς βορά. Η Νίκαια αποτελείται από πέντε συνοικίες. Αυτές είναι τα Άσπρα Χώματα, η Άνω Νεάπολη, η Νεάπολη, η Χαλκηδόνα και τα **Προσφυγικά**.

Ιστορικά, υπήρξε τόπος υποδοχής ανθρώπων κάθε εποχής (π.χ. 1990: μετανάστες από Βαλκάνια, 2005: μετανάστες από Ασία). Ο πρώτος οικισμός δημιουργήθηκε το 1923, από την Ε.Α.Π. (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων), στην περιοχή που βρίσκεται ανατολικά της οδού Γεωργίου Κονδύλη μέχρι την οδό Θηβών. Με την άφιξη και την εγκατάσταση των προσφύγων, η τοποθεσία έλαβε το όνομα «Νέα Κοκκινιά». Το 1934 αποσπάστηκε από το Δήμο Πειραιά όπου ανήκε και έγινε ανεξάρτητος Δήμος, ενώ το 1939 μετονομάστηκε σε Νίκαια κατόπιν διαγωνισμού. Το 2011 συνενώθηκε, με το γειτονικό δήμο Αγίου Ιωάννη Ρέντη.

Στην περιοχή εγκαταστάθηκαν αρχικά 800 περίπου οικογένειες, ενώ το 1928 η περιοχή μετράει 33.201 κατοίκους. Οι συνθήκες στέγασσης κινούνταν στο πλαίσιο οριακής λιτότητας με ελλείψεις σε υποδομές και τυπικές εξυπηρετήσεις (ηλεκτροδότηση, υδροδότηση, οδοποιία, ύπαρξη κοινόχρηστου αποχωρητηρίου σε κάθε Ο.Τ. κλπ.).

[πηγή: Τούση Ε. (2021), *Νίκαια: Προσφυγικά συγκροτήματα και δημόσιος χώρος. Υφιστάμενη κατάσταση, δυνατότητες και προβλήματα*, ημερίδα «Προσφυγικά Σπίτια», Αθήνα, Νίκαια, 6 Οκτώβρη 2021]

## Η συνοικία των Προσφυγικών

Η περιοχή αυτή διατηρεί ακόμη και σήμερα μία βιώσιμη και ανθρώπινη **κλίμακα γειτονιάς και κατοικίας**, με σημαντικό διαθέσιμο **οικιστικό απόθεμα** - λόγω των παλιών προσφυγικών συγκροτημάτων και ενδιαφέρουσες χωρικές ποιότητες, **ελεύθερους χώρους** κ.α.

Σημαντικά **τοπόσημα** της περιοχής αποτελούν: η Μάντρα του Μπλόκου της Κοκκινιάς, το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης, το Κατράκειο Θέατρο, ο Λόφος Δεξαμενής, το Κηποθέατρο, η πλατεία της 17ης Αυγούστου, τα μνημεία για τη μάχη της Κοκκινιάς στην πλατεία Δαβάκη κτλ. Κέντρο γειτονιάς και σημείο συνάντησης ήταν ανέκαθεν η οδός **Π. Τσαλδάρη**, που πλέον έχει πεζοδρομηθεί και φιλοξενεί κυρίως εμπορικές χρήσεις. Είναι η γνωστή **Οδός 8** με τα παλιά νυχτερινά κέντρα διασκέδασης. Γύρω από το κέντρο συναντάμε έναν πυκνοδομημένο αστικό ιστό. Αξίζει να σημειωθεί ότι λόγω της αντιπαροχής του 1929 και των εξαιρετικά μικρών ιδιοκτησιών, οι πολυκατοικίες που ανεγέρθηκαν είναι μεσοτοιχίες με στενή πρόσοψη και μεγάλα-αναλογικά ύψη. Τα μικρά οικόπεδα ανάγκασαν την περιοχή να παραμείνει **φτωχογειτονιά**. Ιδιαιτερότητα του πολεοδομικού - αστικού ιστού αποτελούν οι παλιές εσωτερικές αυλές, που παραμένουν μέχρι σήμερα ως μεγάλοι «ακάλυπτοι χώροι» στο εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων (στις φωτογραφίες βλέπουμε πραγματοποιημένη ανάπλαση του δήμου, σε ορισμένους ακαλύπτους της συνοικίας των Προσφυγικών, κοντά στο μνημείο του Μπλόκου της Κοκκινιάς).



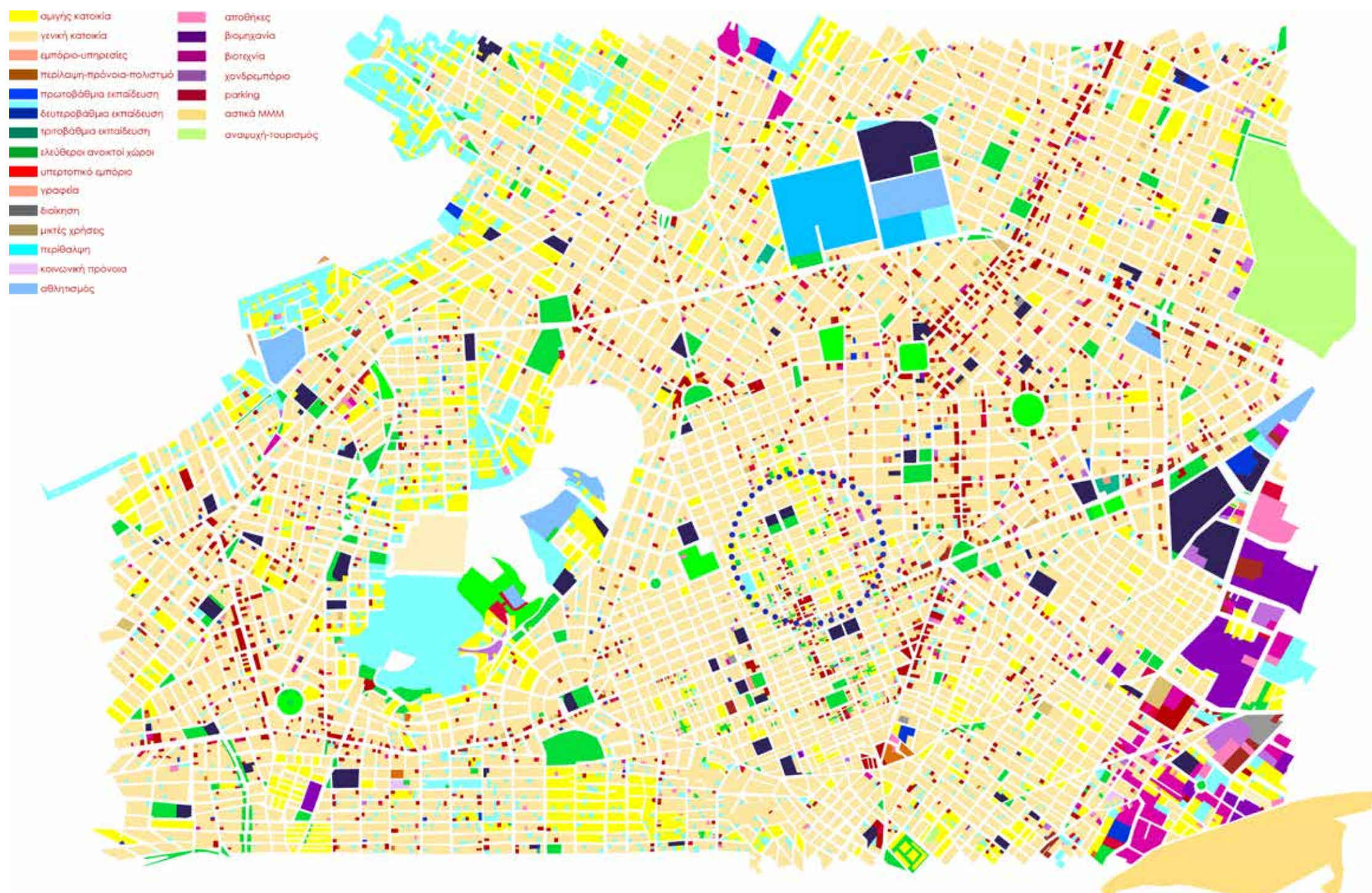
Το μνημείο του Μπλόκου της Κοκκινιάς



Το μνημείο του Μπλόκου της Κοκκινιάς



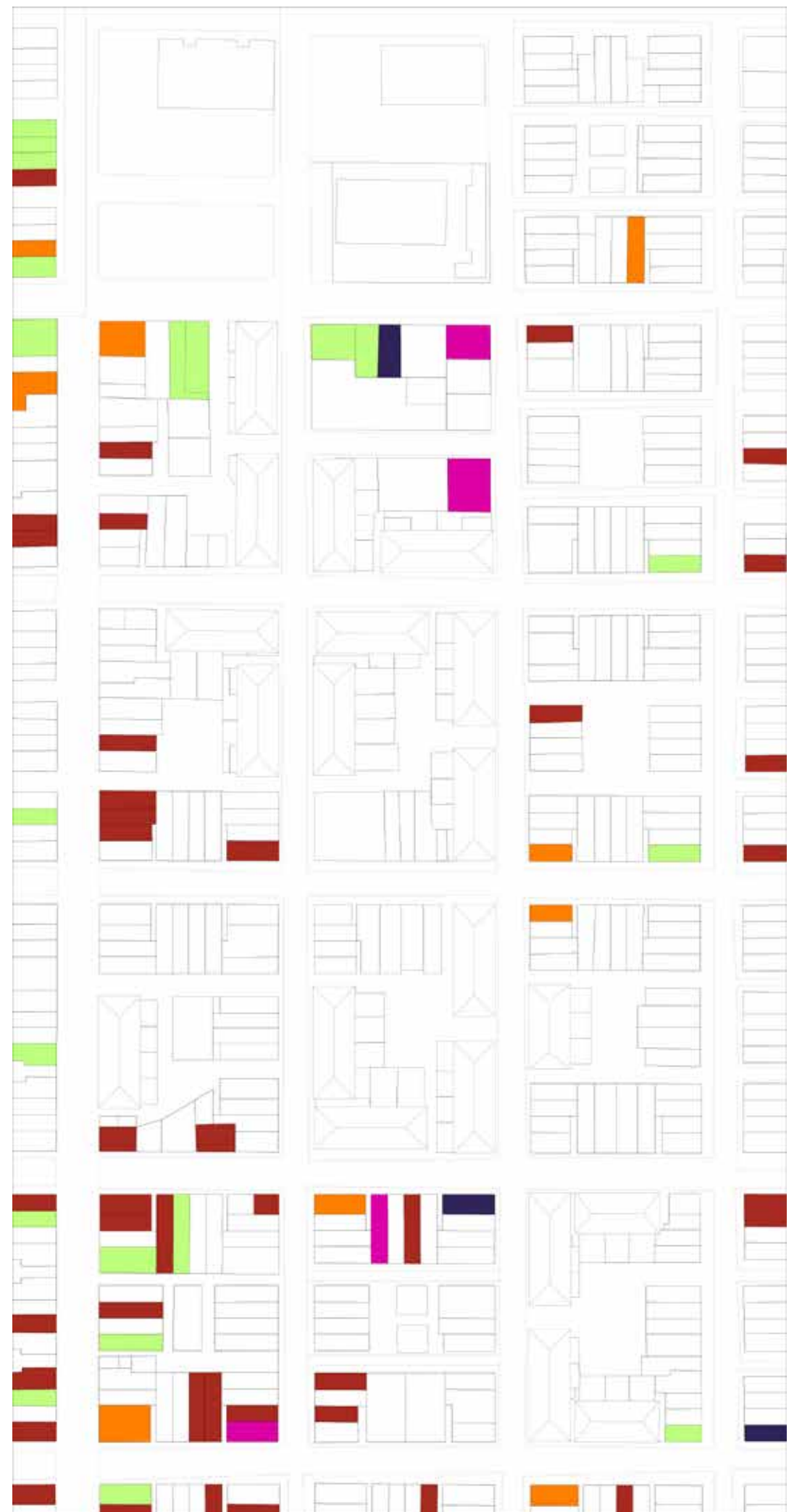
## Νίκαια | Περιοχή Παρέμβασης | Υπάρχουσες Χρήσεις

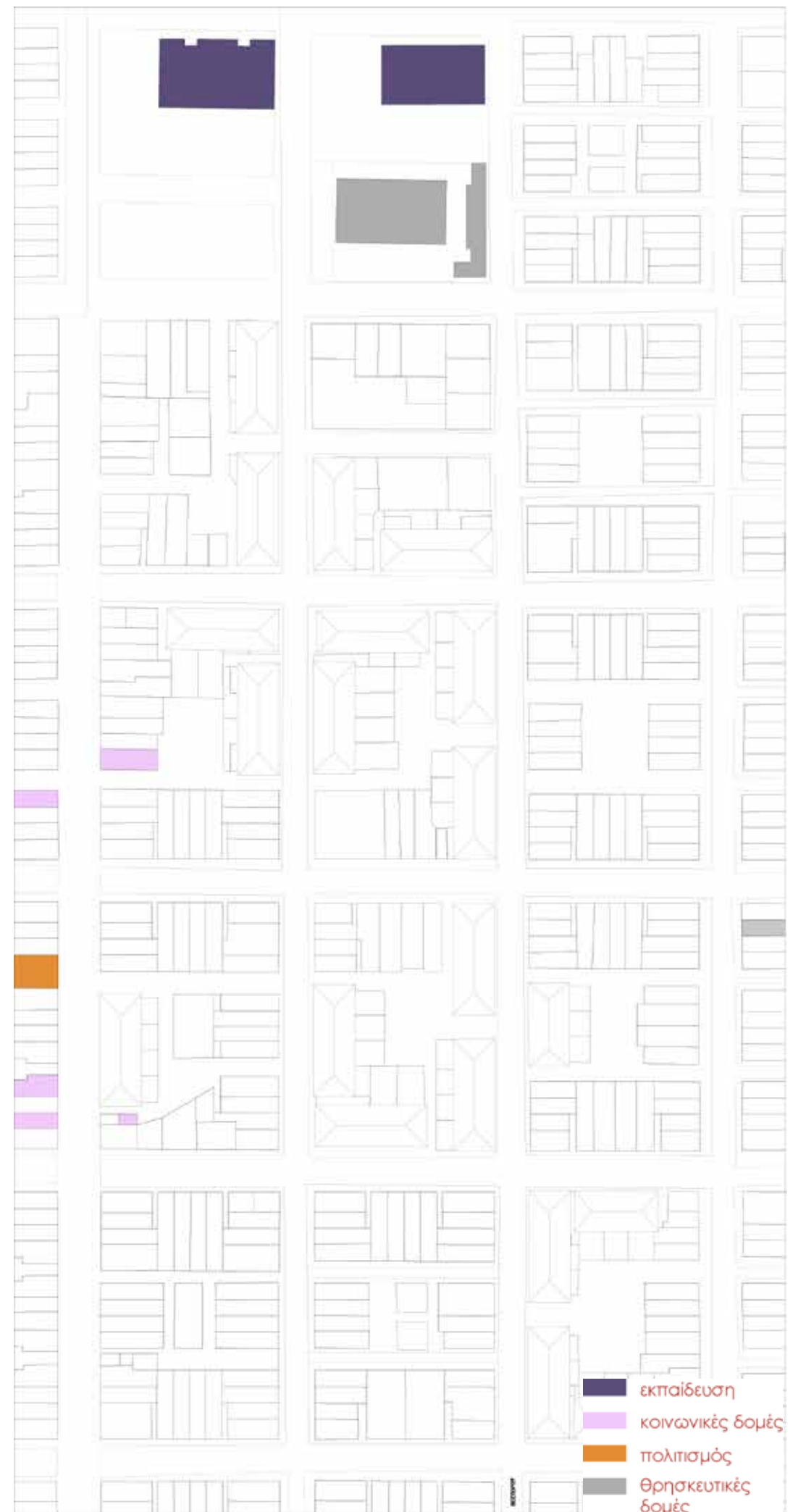
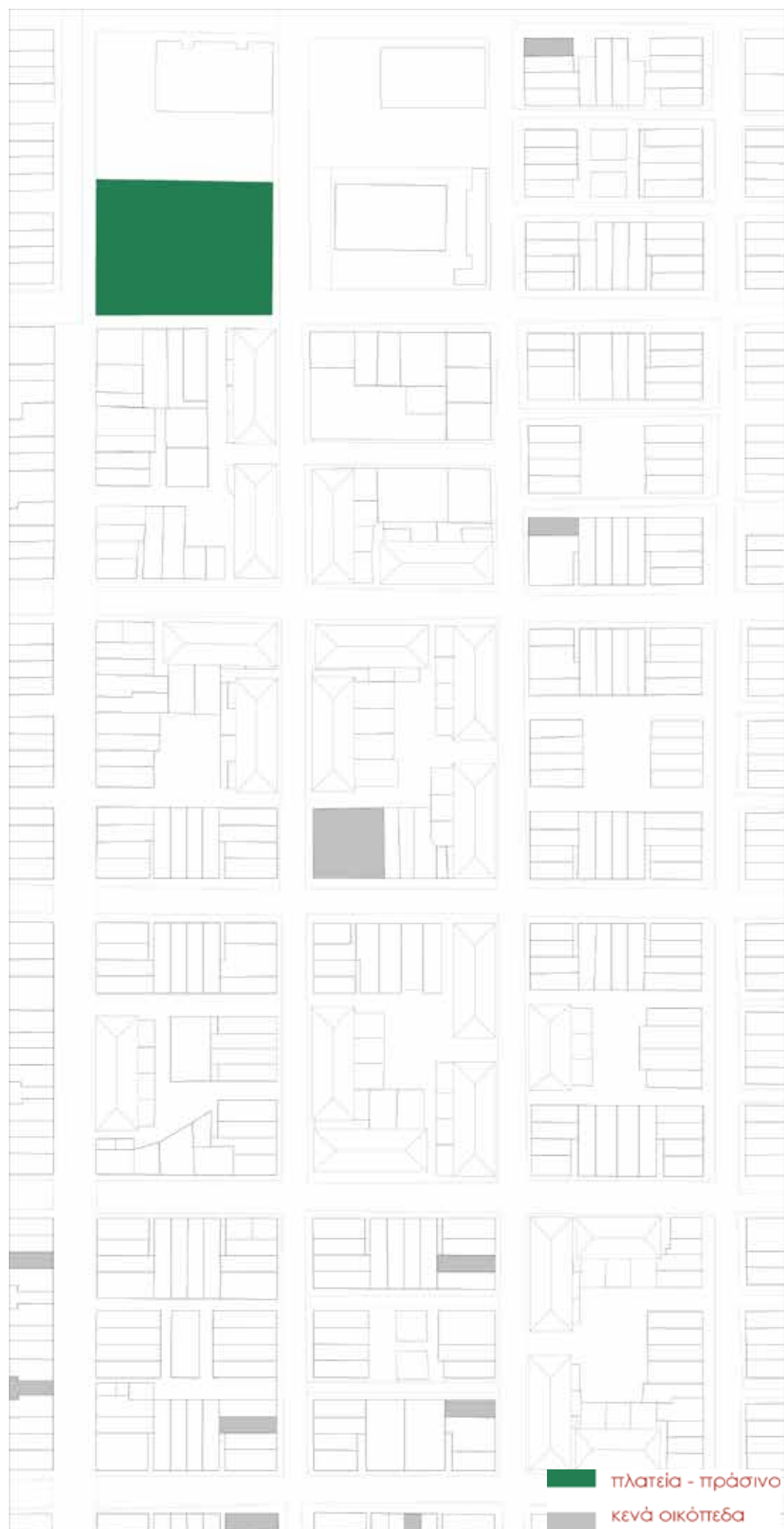


Η περιοχή στην οποία επιλέξαμε να παρέμβουμε αποτελεί ένα τμήμα της συνοικίας των Προσφυγικών. Εκτείνεται από τη Λεωφόρο Π. Ράλλη με απόληξη την Πλατεία Αγ. Γεωργίου και οριοθετείται από τον πεζόδρομο της Π. Τσαλδάρη και την οδό Βιθυνίας, ενώ βρίσκεται μεταξύ δύο εκ των πολλών σχολικών συγκροτημάτων της περιοχής. Βασικός οδικός άξονας είναι η Π. Ράλλη και έπειτα η οδοί Λαοδικείας και Γερβασίου Γρεβενών, από τις οποίες διέρχεται και αστική συγκοινωνία. Ιδιαίτερης σημασίας για την περιοχή είναι οι πάροδοι που διασχίζουν τα οικοδομικά τετράγωνα και που - μαζί με την Π.Τσαλδάρη, συμπληρώνουν το δίκτυο κίνησης των πεζών.

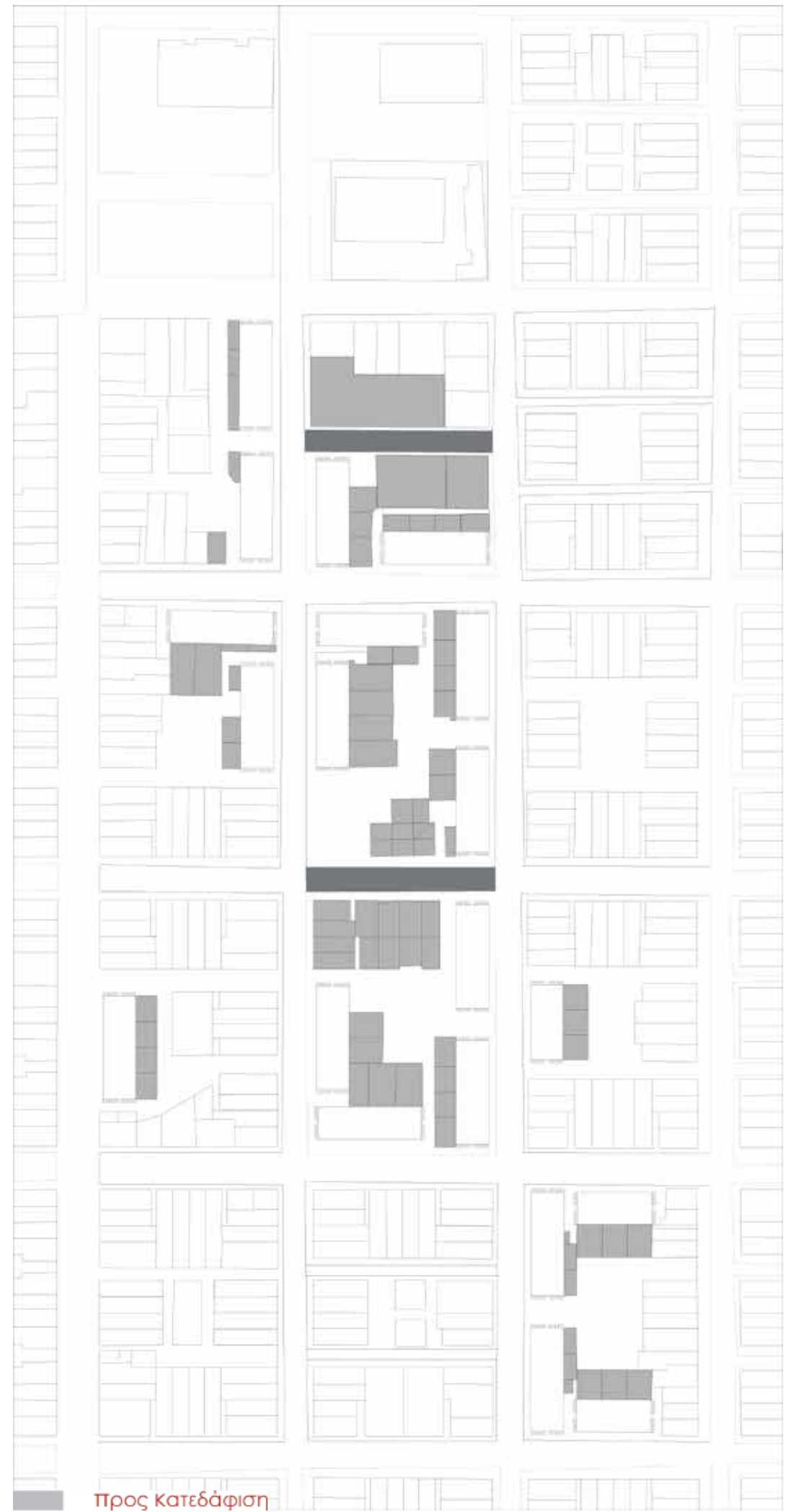
Σε ό,τι αφορά τις χρήσεις, η περιοχή παρέμβασης είναι μια περιοχή γενικής κατοικίας με τις χρήσεις των ισογείων συγκεντρωμένες στον πεζόδρομο της Τσαλδάρη και κάτω από τη Λεωφόρο Π. Ράλλη. Λόγω της οικονομικής κρίσης των τελευταίων ετών πολλά από τα καταστήματα των εμπορικών δρόμων έχουν κλείσει, εντείνοντας τις ελλείψεις της περιοχής.











## Νίκαια | Περιοχή Παρέμβασης | Οικοδομικά Τετράγωνα

Ο αρχικός σχεδιασμός των οικοδομικών τετραγώνων του προσφυγικού οικισμού προκύπτει από την περιμετρική παράταξη των συγκροτημάτων, γύρω από μια εσωτερική, κοινόχρηστη αυλή, που όπως είδαμε συνέβαλε στην ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων στη μικροκλίμακα της πόλης. Η αυλή αυτή λοιπόν είναι ένας κοινωνικός πυκνωτής, ένας μικρόκοσμος των κατοίκων κάθε ο.τ., ένας ζωντανός χώρος-σε αντίθεση με τους σημερινούς ακαλύπτους. Είναι επίσης ένας ενδιάμεσος χώρος με έντονη δυναμική. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι κουζίνες των κατοικιών στρέφονταν προς το εσωτερικό του ο.τ. Ωστόσο, λόγω της καταλυτικής ανάγκης στέγασης των προσφύγων, και της μικρής επιφάνειας των κατοικιών, σύντομα έγιναν αυθαίρετες επεκτάσεις και προσθήκες προς την αυλή, οι οποίες παραμένουν μέχρι σήμερα, ενώ κατοικήθηκαν και τα κτίρια των πλυντηρίων (έναν χώρο κοινόχρηστων πλυντηρίων ανά ο.τ.).

Οι κινήσεις-διελεύσεις από το ο.τ., μέσω των στενών παρόδων, είναι δύο ειδών- μία σιγμοειδής και μια ευθύγραμμη.

Ιδιαίτερες αρχιτεκτονικές ποιότητες παρουσιάζουν και τα κτίρια, συμβάλλοντας στη σχέση του δημόσιου με το ιδιωτικό ακόμα περισσότερο. Χαρακτηριστικές είναι οι πλαϊνές χιαστί σκάλες που αποτελούν την πρόσβαση στις κατοικίες του ορόφου, με έναν αρκετά ξεχωριστό τρόπο σε σχέση με ό,τι έχουμε συνηθίσει, τοποθετημένες στρατηγικά στα σημεία εισόδου-κίνησης της αυλής.

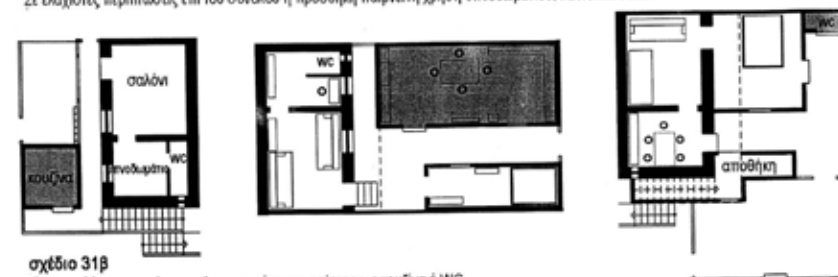


Κατοικίες στο ο.τ.155

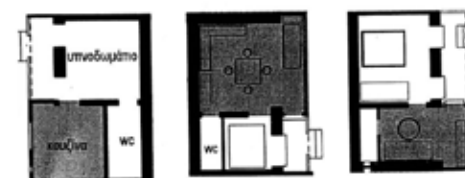
Οι εισοδοί των κατοικιών βρίσκονται συμμετρικά εσωτερικά και εξωτερικά του ο.τ., δηλαδή από την πόλη μπαίνει ο κάτοικος απευθείας στο σπίτι του. Η είσοδος στις κατοικίες του ορόφου γίνεται μέσω των διαδρόμων-εξωστών, οι οποίοι λειτουργούν ταυτόχρονα και ως εκτόνωση, συμβάλλοντας στη διαβάθμιση της ιδιωτικότητας, ενισχύοντας την κεντρικότητα της αυλής και τη συνάντηση των γειτόνων μέσω της θέασης. Οι εξώστες αυτοί, λοιπόν, εκτός από τις λειτουργίες της εισόδου, κίνησης και εκτόνωσης ενισχύουν και τη σχέση με την αυλή, τη γειτονιά, την πόλη.



**σχέδιο 31α**  
Στις προσθήκες σε επαφή φιλοξενείται συνήθως η κουζίνα.  
Σε ελάχιστες περιπτώσεις επί του συνόλου η προσθήκη παίρνει τη χρήση υπνοδωματίου, καθιστικού και σαλονιού



**σχέδιο 31β**  
Οι προσθήκες σε απόσταση λειτουργούν περισσότερο ως κουζίνα ή WC

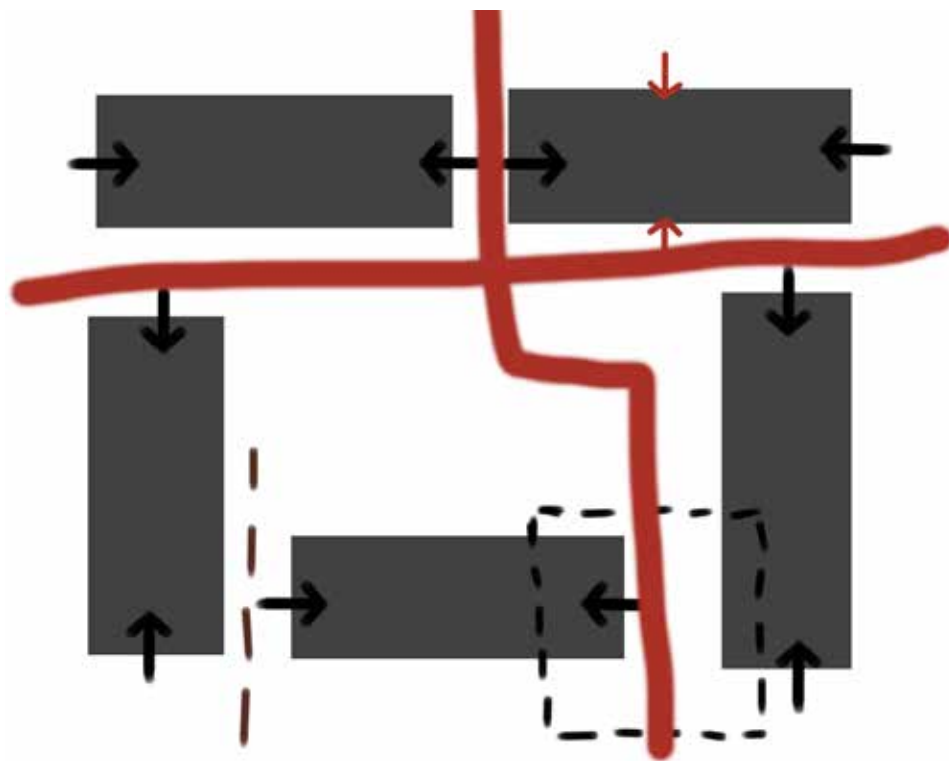


**σχέδιο 31γ**  
Η περιτομή της πρόσσης συνήθως εξυπηρετεί στη «μεταφορά» του εξωτερικού τοίχου κατά ένα με δύο μέτρα

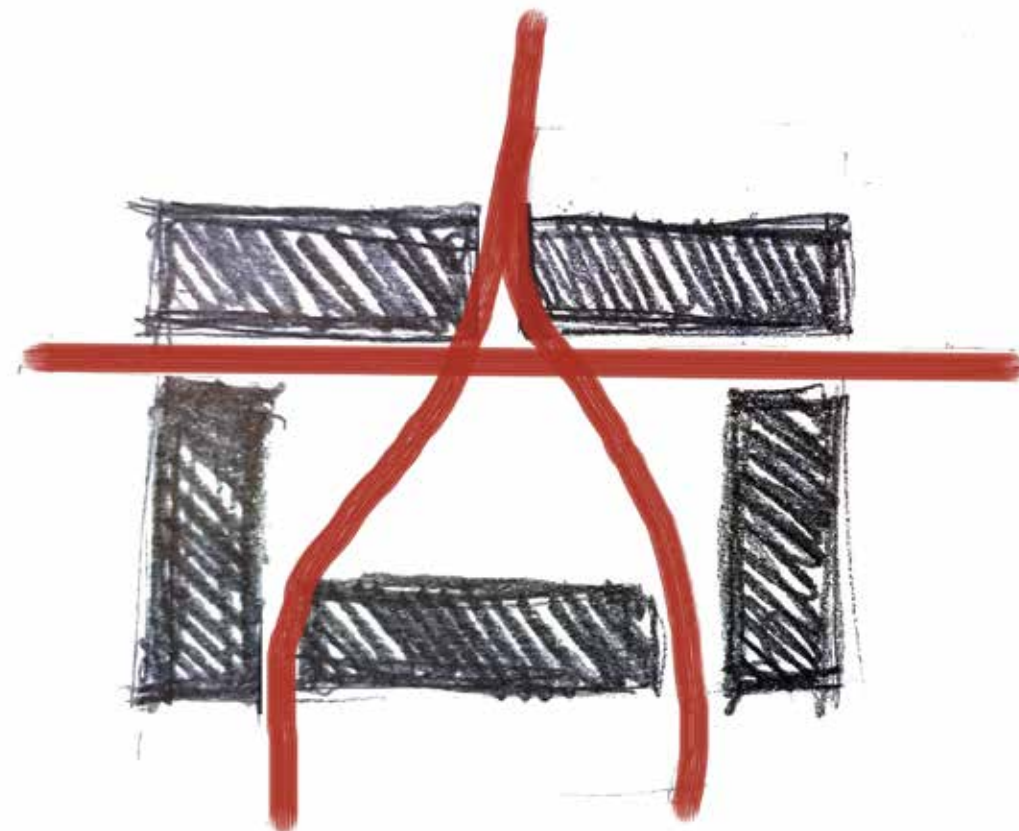


**σχέδιο 31δ**  
Η περιτομή του χώρου κάτω από τη σκάλα δημιουργεί αποθηκευτικούς χώρους

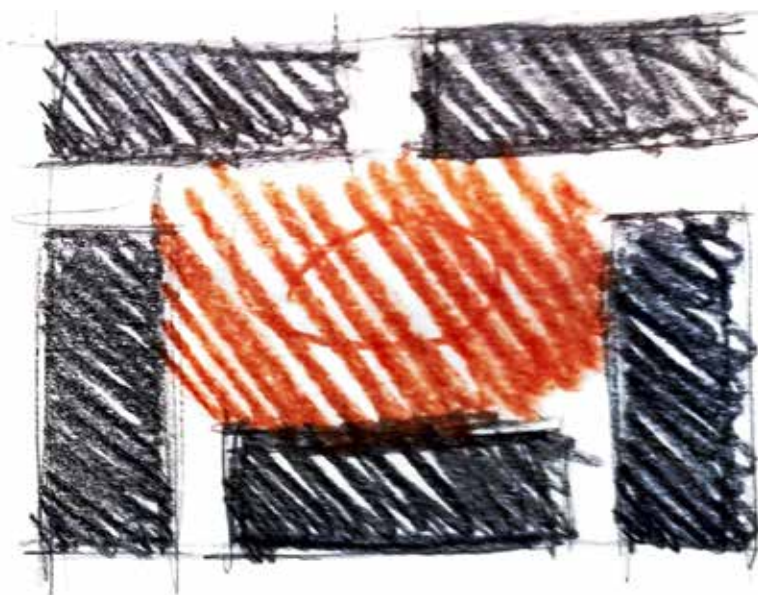
Προσθήκες - χρήσεις



-  Στενό Πέρασμα
-  Κύριες Πάροδοι
-  Εισοδος στον Όροφο
-  Εισοδος στις Κατοικίες
-  Συγκέντρωση Κινήσεων



Κινήσεις εντός του Ακαλύπτου



Περιμετρική δόμηση γύρω από εσωτερική αυλή





## Νίκαια | Περιοχή Παρέμβασης | Προσφυγικά Συγκροτήματα



Παρατηρώντας τα εναπομείναντα δώροφα προσφυγικά συγκροτήματα, είναι αξιοσημείωτο ότι ενώ μία ιδιοκτησία που κατοικείται μπορεί να βρίσκεται σε καλή κατάσταση συντήρησης, να έχει ανακαινιστεί και πιθανότατα να έχει γίνει και κάποια προσθήκη στο αρχικό κέλυφος ή αλλαγή των υλικών της όψης κ.λπ., ενώ η ακριβώς διπλανή που δεν κατοικείται να τελεί υπό κατάρρευση - στο ίδιο κτίριο. Δημιουργείται έτσι μια αίσθηση ότι οι όψεις των συγκροτημάτων είναι αποτέλεσμα κολλάζ - όπως οι φωτογραφίες που επεξεργαστήκαμε εδώ, ενώ πρόκειται για την πραγματική σημερινή τους κατάσταση. Κάθε ιδιοκτησία είναι διακριτή στην όψη προς το δρόμο, αλλά συνήθως και προς το εσωτερικό του οικοδομικού τετραγώνου, όπου έχουν πραγματοποιηθεί οι προεκτάσεις.

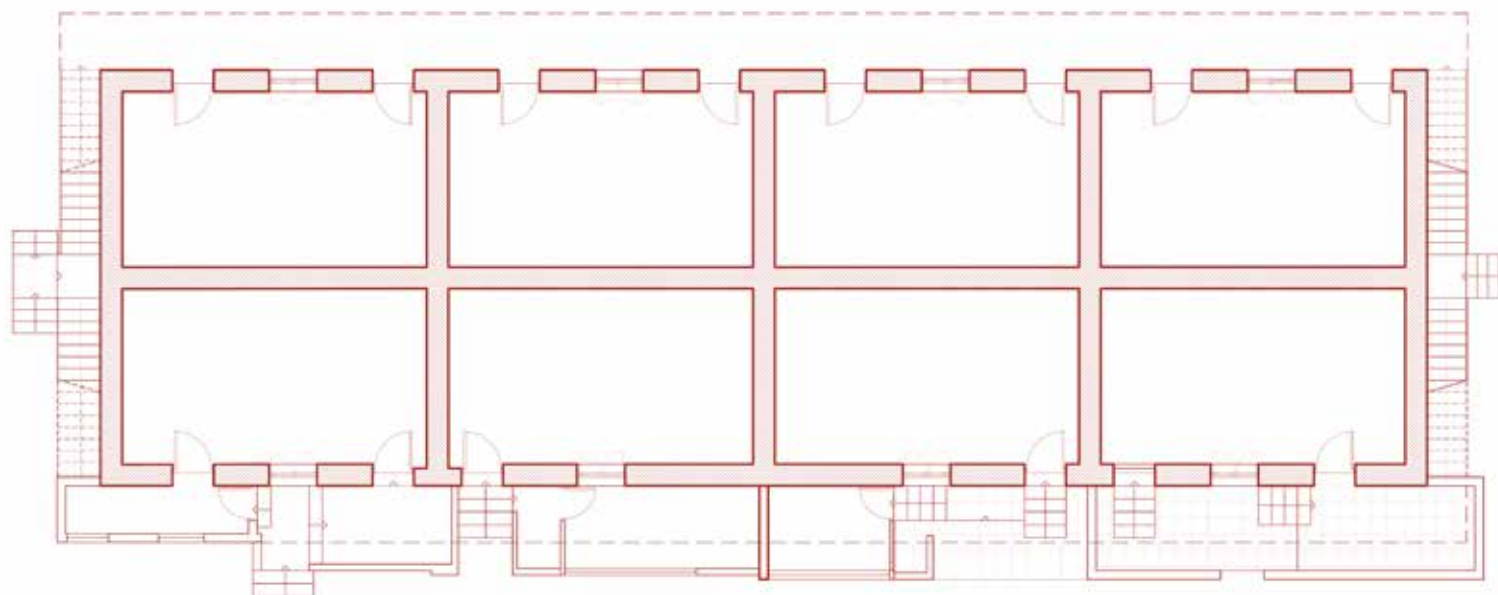
Όπως βλέπουμε και στην αποτύπωση του προσφυγικού συγκροτήματος στις επόμενες σελίδες, ουσιαστικά πρόκειται για μια ελάχιστη κατοίκηση (30-60 τ.μ.), με μικρά ανοίγματα-για τα σημερινά δεδομένα. Ενδεικτικά, εμείς αποτυπώσαμε ένα εσωτερικό κατοικίας 30 τ.μ. όπου σήμερα ζει μια ηλικιωμένη γυναίκα- όπως σε αρκετές τέτοιες κατοικίες, παλαιότερα όμως ζούσαν περισσότερα άτομα. Εκτός από την έλλειψη χώρου, όμως, ο λόγος που βλέπουμε έντονες διαφορές ανάμεσα στις όψεις των ιδιοκτησιών, είναι και η οικειοποίηση του χώρου, κάτι που είχαμε την ευκαιρία να μελετήσουμε και μέσα στο camp της Ριτσώνας, με τους σημερινούς πρόσφυγες.



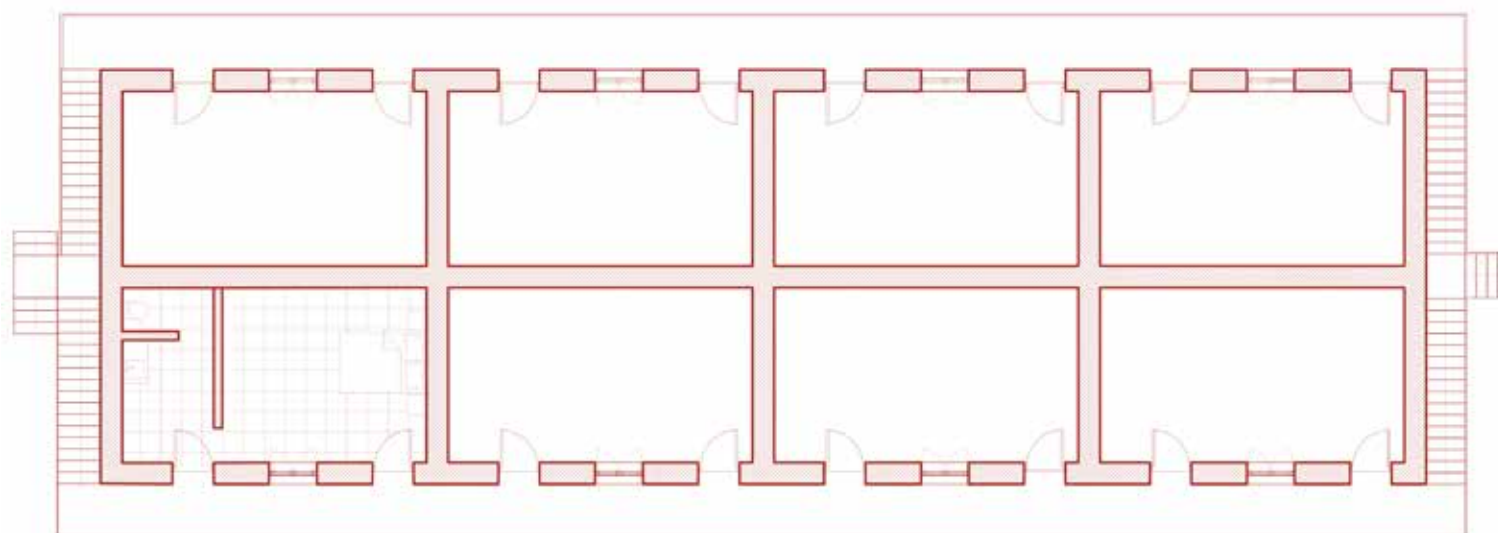




### Αποτύπωση προσφυγικού επί των οδών γερβασίου γρεβενών και λαοδικείας



Κάτοψη Ορόφου

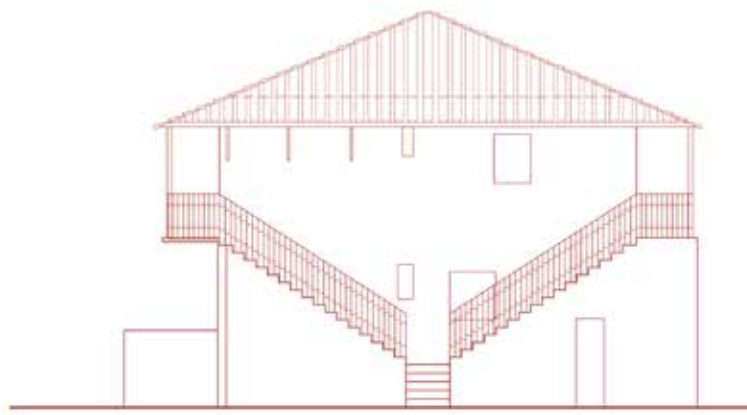


Κάτοψη Ισογείου

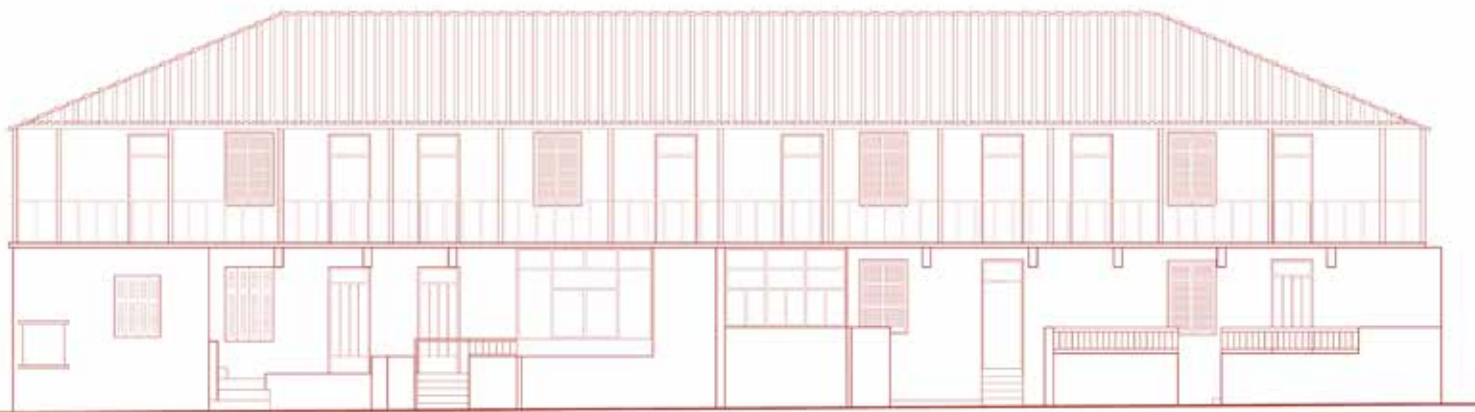




ὄψη επί της οδού γερβασίου γρεβενών



ὄψη Παρόδου



ὄψη επί της οδού λαοδικείας





04

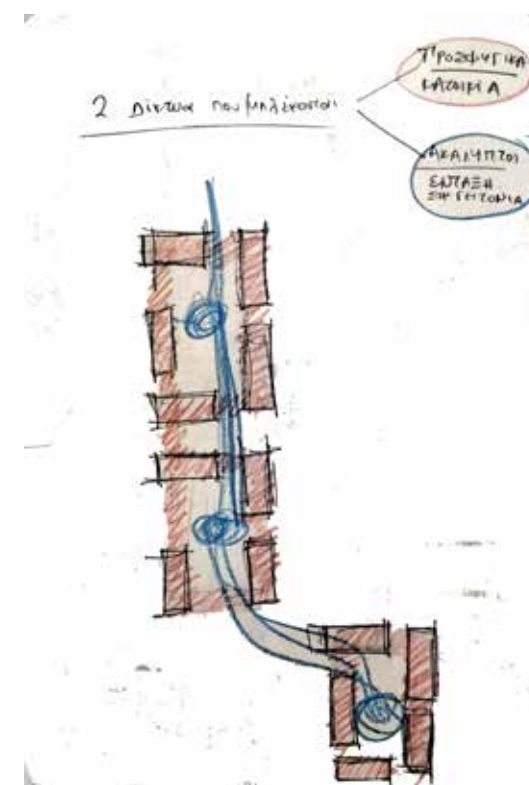
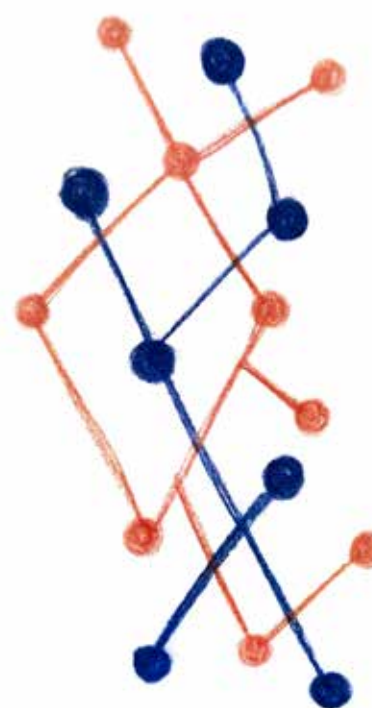
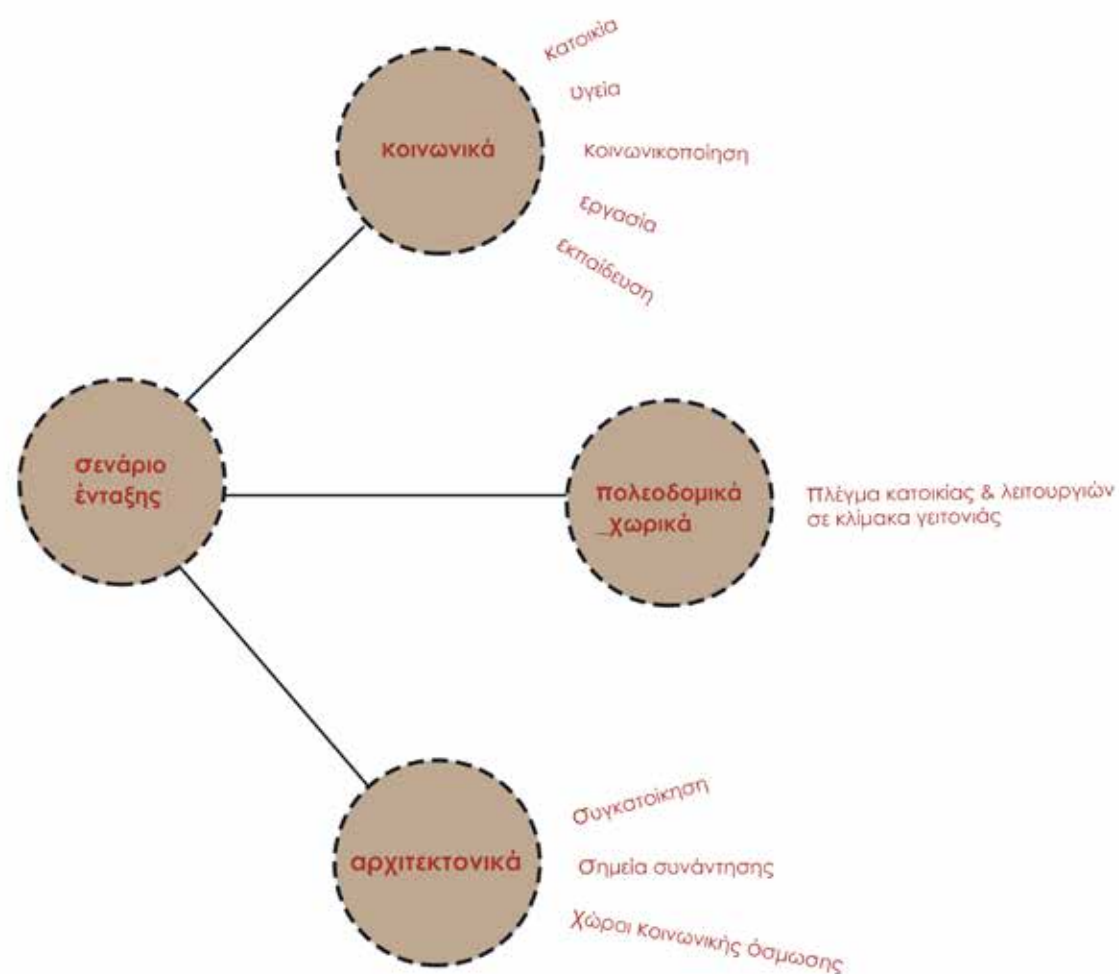
## Το Σενάριο της Πρότασης

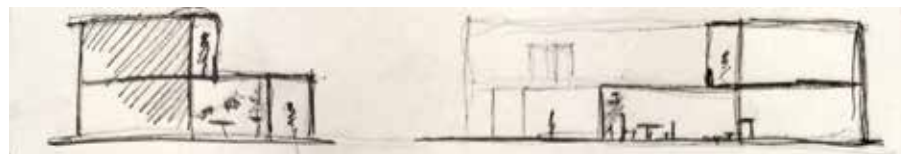
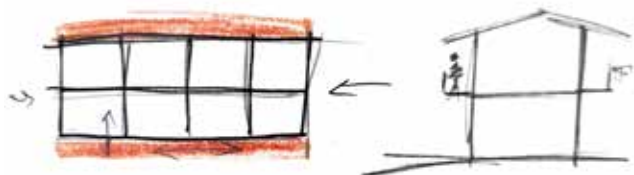
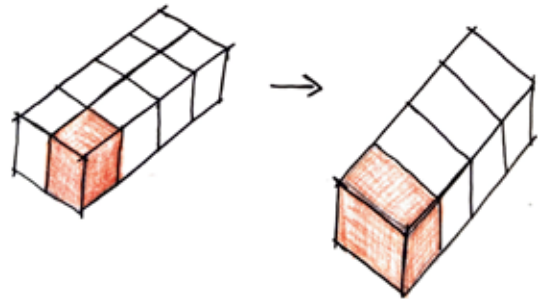
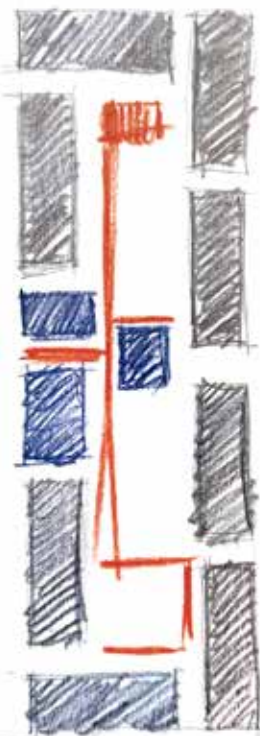
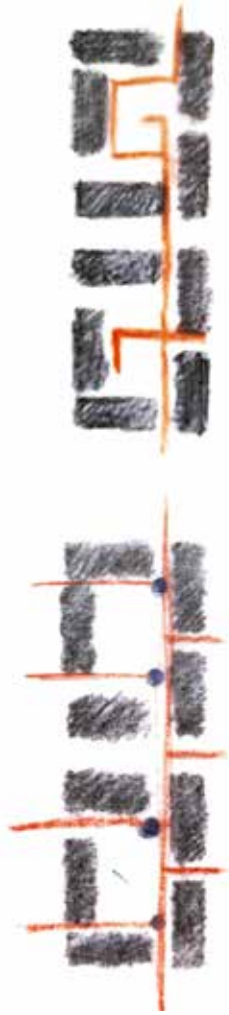
Με αφετηρία τις χωρικές και αρχιτεκτονικές ποιότητες της περιοχής μας, των οικοδομικών τετραγώνων και των προσφυγικών συγκροτημάτων, που αναλύθηκαν παραπάνω, και την αρχική μας πρόθεση να χωροθετήσουμε την ένταξη των προσφύγων διάσπαρτα μέσα στη γειτονιά, οργανώσαμε το σενάριο της πρότασής μας.

Ουσιαστικά η παρέμβαση αποτελείται από δύο δίκτυα που μπλέκονται μεταξύ τους: την κατοικία και τις υποστηρικτικές χρήσεις, που θα συμβάλλουν στην ενίσχυση της γειτονιάς, τόσο λειτουργικά, όσο και κοινωνικά. Πιο συγκεκριμένα, η κατοικία εντάσσεται πρώτον στα παλιά προσφυγικά συγκροτήματα μέσω της επανάχρησης και αποκατάστασής τους και δεύτερον σε ένα πυρήνα νέας κατοικίας που τοποθετείται σε στρατηγικό σημείο στο κέντρο βάρους της περιοχής παρέμβασης. Το δίκτυο μας, χωρικά ταυτίζεται με το δίκτυο των εσωτερικών αυλών στα ο.τ. που επεμβαίνουμε, με κατώτερο άκρο την οδό Π.Ράλλη και απόληξη την πλατεία του Αγ. Γεωργίου και το σχολείο. Η εσωτερική αυλή επαναφέρεται στην αρχική της καθαρή μορφή και ως σημείο κοινής αναφοράς του ο.τ., παραλαμβάνει λειτουργίες που συνδέουν και ενισχύουν την κοινότητα, είτε υπαίθριες είτε σε άμεση σχέση με τις χρήσεις που τοποθετούνται σε ορισμένα ισόγεια των παλιών και νέων κατοικιών. Πρόκειται για ένα πλέγμα υπαίθριων κοινόχρηστων χώρων που ενοποιεί και οργανώνει την παρέμβασή μας στα ο.τ., αλλά και την ίδια την ένταξη. Στόχος είναι το δίκτυο αυτό να αποτελέσει ένα ζωντανό ιστό αστικής ζωής.

Το αρχιτεκτονικό εργαλείο που χρησιμοποιήσαμε για να επιτευχθεί αυτή η ροϊκή σύνδεση είναι ένα σύστημα εναέριων στοιχείων στο εσωτερικό των ο.τ., που αναφέρεται στους εξώστες των παλιών προσφυγικών. Το σύστημα αυτό διατρέχει το σύνολο της παρέμβασης και παράγει όλα τα επιμέρους στοιχεία-χώρους-λειτουργίες. Αυτό το σύστημα γεννά και τα νέα κτίρια όπως θα δούμε. Επίσης, οι βασικές αρχές και ποιότητες του παλιού εξώστη και της εσωτερικής αυλής συναντώνται πλέον σε διάφορες διαβαθμίσεις ιδιωτικότητας και χωρικής κλίμακας, από την πόλη στο ο.τ., στην αυλή που διασπάται σε επιμέρους υπαίθριους/ημιυπαίθριους χώρους, στην κίνηση και πρόσβαση προς τις κατοικίες κ.λπ.

Τέλος, οραματιστήκαμε το δίκτυό μας σαν μια γειτονιά όπου ο κάτοικος-πρόσφυγας έχει ενεργό ρόλο, αποφασίζει και δρα καθημερινά για τη ζωή του μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, και σε σχέση και επαφή με τους γύρω του. Πρόκειται δηλαδή για μια συνεργατική - συλλογική κατοίκηση, και όχι για απλή παροχή στέγασης και δεδομένων υποδομών από κάποιο φορέα. Έτσι, πιστεύουμε ότι η κοινωνική όσμωση που χρειάζεται, θα επιτευχθεί ομαλότερα και πιο ουσιαστικά. Αυτό το πλαίσιο όρισε και το λειτουργικό πρόγραμμα των κτιρίων και των δημόσιων χώρων αλλά και των νέων υπαίθριων στο εσωτερικό των ο.τ. όπως θα δούμε στη συνέχεια (π.χ. χώρος συνέλευσης κατοίκων κ.λπ.) .



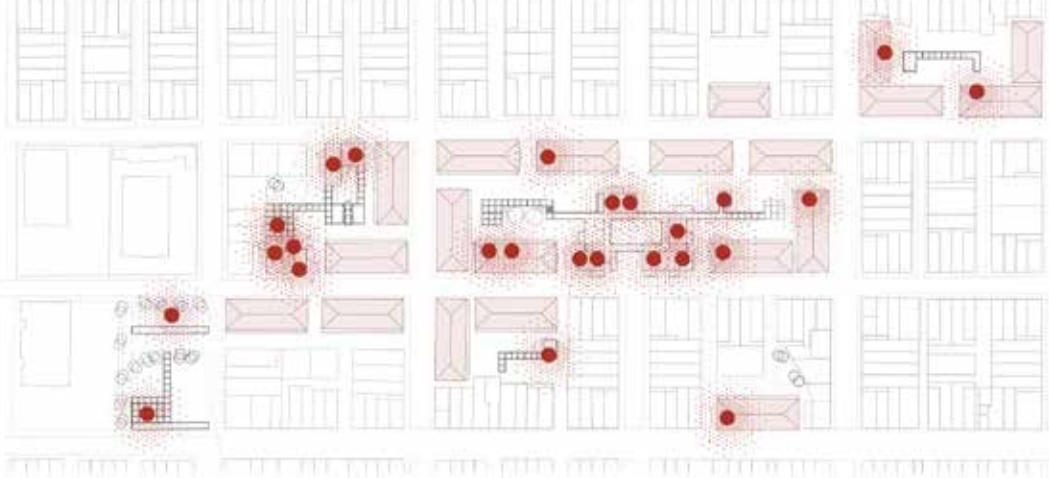




05

## Πολεοδομική & Αστική Παρέμβαση

Πυκνότητα νέων λειτουργιών



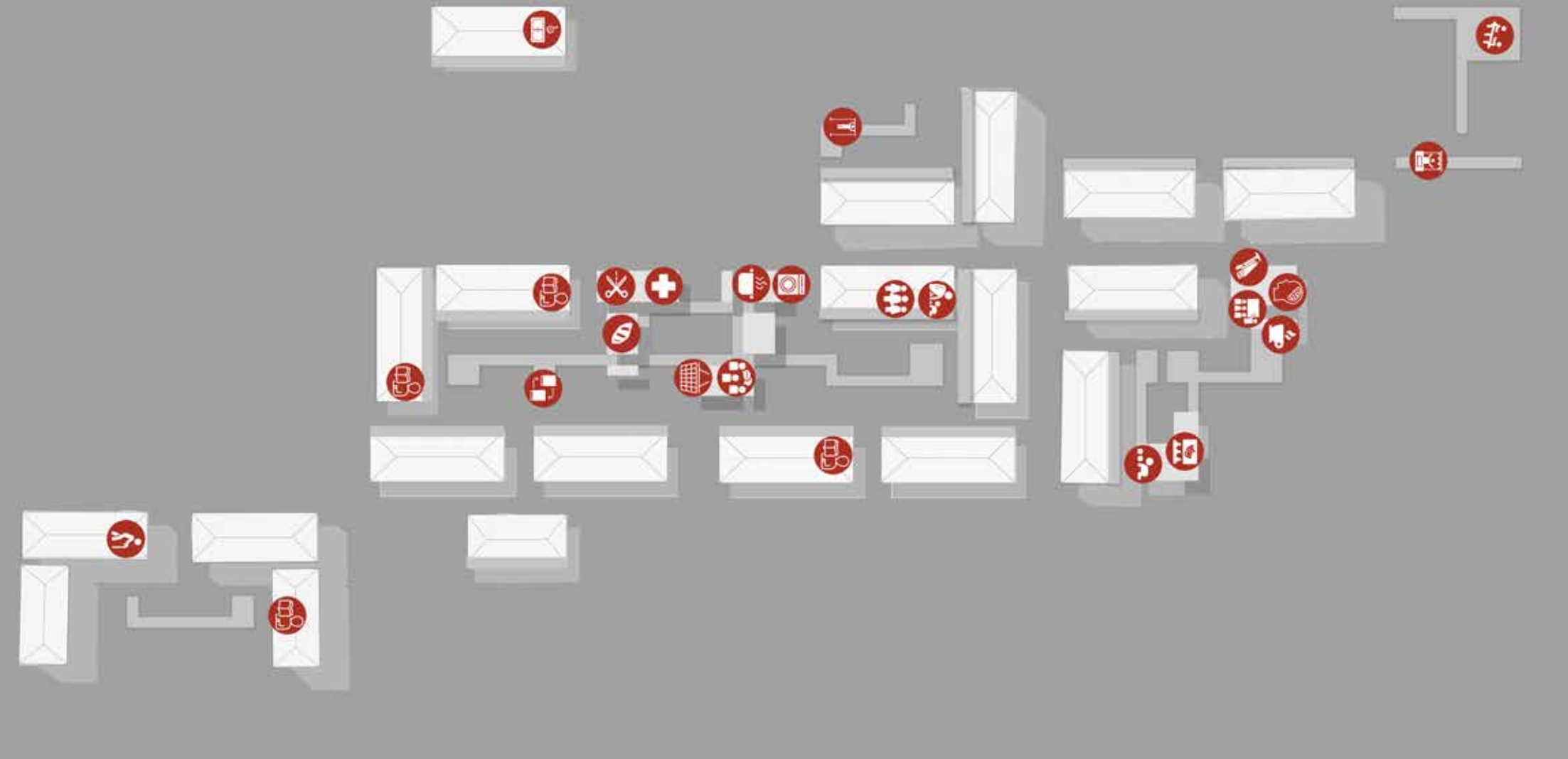
Προκειμένου η παρέμβαση να μην αποτελέσει ξένο σώμα, αλλά να ενταχθεί στη γειτονιά, δημιουργήθηκε ένα δίκτυο από κατοικία και χρήσεις απλωμένο στα 8 οικοδομικά τετράγωνα των προσφυγικών συγκροτημάτων, Η πρόταση αποτελείται από κτίρια δημόσιου χαρακτήρα και κτίρια που έχουν ως κύρια χρήση τους την κατοικία.

Τα δημόσια κτίρια (Κτίριο Γειτονιάς και Νηπιαγωγείο), τοποθετούνται σε οικοδομικά τετράγωνα κοντά στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου, την εκκλησία, καθώς και δύο σχολεία, προκειμένου να λειτουργήσουν ως πόλος για την ευρύτερη περιοχή. Η πλατεία επανασχεδιάζεται ώστε να αποκτήσει χρήσεις και λειτουργίες επιπέδου γειτονιάς. Πιο συγκεκριμένα, δημιουργείται μία παιδική χαρά, λόγω έλλειψης στην περιοχή, ένας χώρος που μπορεί να φιλοξενήσει υπαίθρια στεγασμένη αγορά (παζάρι) ή έκθεση ή ό,τι αποφασιστεί από τους κατοίκους. Χώρος υπαίθριου καθιστικού, αλλά και ελεύθερος χώρος παιχνιδιού (σκάμμα κτλ.).

Στα οικοδομικά τετράγωνα απέναντι από την εκκλησία, σήμερα, βρίσκονται κτίρια είτε χωρίς χρήση, είτε σε κακή κατάσταση. Στην παρέμβαση το σημείο αυτό, τοποθετείται το δημόσιο κτίριο και το νηπιαγωγείο, δημιουργώντας περάσματα και ελεύθερους χώρους, σε μία προσπάθεια αποσυμφόρησης του πυκνού αστικού ιστού της περιοχής.

Στο δημόσιο κτίριο στεγάζονται κοινωφελείς χρήσεις: γραφεία ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, αίθουσες σεμιναρίων επαγγελματικής κατάρτισης, εργαστήρια τεχνικών επαγγελμάτων και μεταφέρεται εκεί η δημοτική βιβλιοθήκη, διαμορφώνοντας τελικά ένα Κέντρο Κοινότητας, με υπερτοπικό χαρακτήρα,

Δίκτυο Νέων Λειτουργιών κλίμακα μελέτης 1:1000





για την ευρύτερη περιοχή. Στον όροφο του νηπιαγωγείου τοποθετείται αίθουσα κινηματογράφου και θεάτρου.

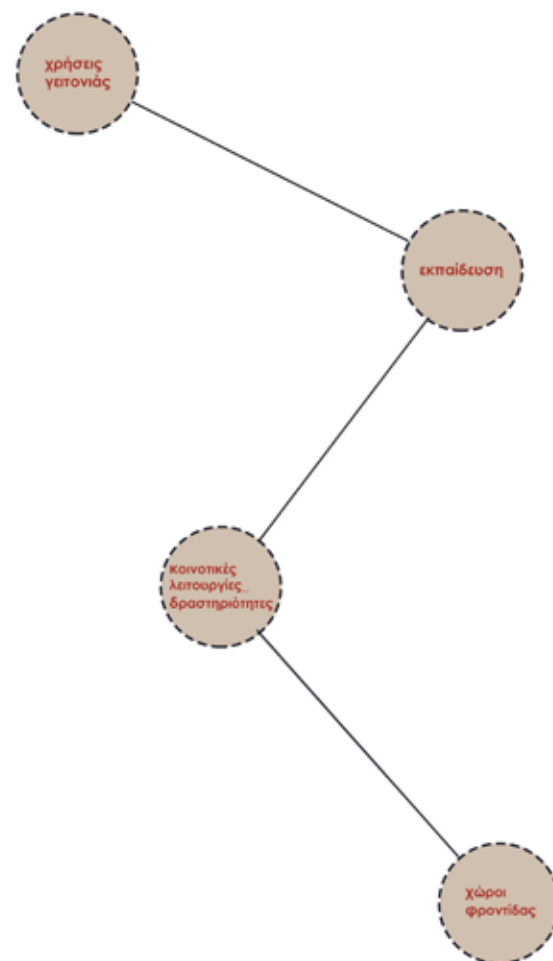
Οι παραπάνω χρήσεις, που κατανέμονται στη γειτονιά, πέρα από την κάλυψη αναγκών τόσο των νέων όσο και των παλαιότερων κατοίκων, στοχεύουν στην ενίσχυση της συνδεσιμότητας και την ομαλότερη ένταξη στην ευρύτερη περιοχή.

Στα ισόγεια των παλιών διώροφων προσφυγικών, πέρα από την κατοικία, έχουν τοποθετηθεί και χρήσεις που είτε λείπουν από τη γειτονιά, είτε λειτουργούν και αυτές υποστηρικτικά στις νέες συνθήκες: χώρος γυναικών, χώρος φύλαξης παιδιών, χώρος ηλικιωμένων, χώροι μαθημάτων γειτονιάς.

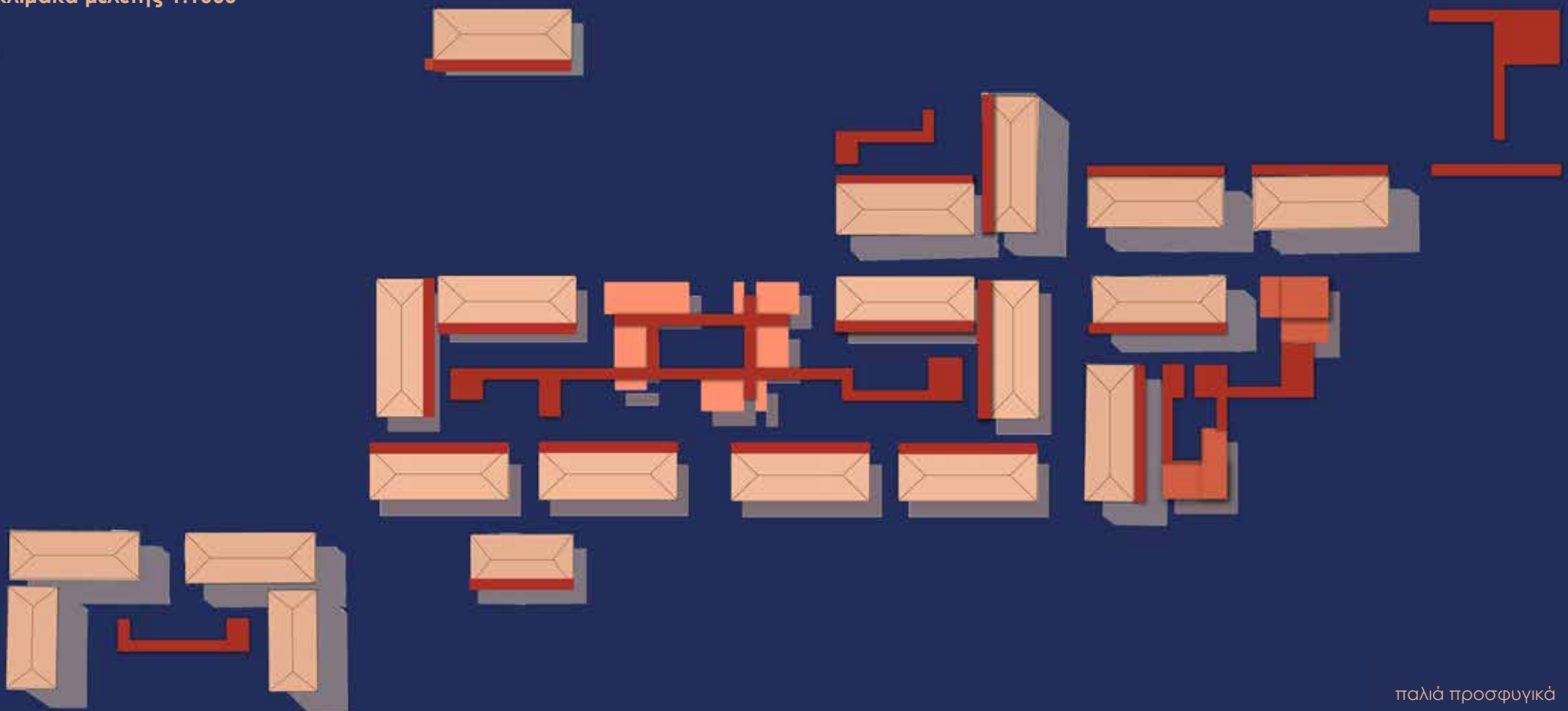
Στις εσωτερικές αυλές των 8 αυτών τετραγώνων, αρχικά απομακρύνονται οι αυθαίρετες -σε βάρος του δημόσιου χώρου- κατασκευές των κατοικιών, που προέκυψαν από την ανάγκη αύξησης των τετραγωνικών τους, λόγω των σύγχρονων αναγκών της οικογένειας.

Έπειτα, μέσω του πλέγματος των εναέριων διαδρόμων εγκαθίστανται κοινόχρηστες, υπαίθριες κυρίως χρήσεις, σημασίας και μεγέθους αναλόγου της αυλής. Τοποθετούνται με τρόπο ώστε να απευθύνονται στους κατοίκους, αλλά και στο είδος των χρήσεων που επιλέγονται να τοποθετηθούν στα ισόγεια (εκτόνωση χώρου ηλικιωμένων, χώρου παιδιών κτλ). Τα σημεία εισόδου στα ο.τ. και οι πορείες μέσα σ' αυτά, επαναφέρονται επίσης ανοίγοντας τις παλιές παρόδους. Η κατακόρυφη κίνηση των νέων κτιρίων τοποθετείται πάλι πάνω σε αυτά τα σημεία εισόδου στο ο.τ.

Τα δύο κεντρικά οικοδομικά τετράγωνα (μεταξύ των οδών Λαοδικείας - Βοσπόρου - Μαινεμένης - Γερβασίου Γρεβενών) τόσο λόγω θέσης, όσο και λόγω του ότι η πλειοψηφία των κτιρίων τους



### Συνολική Παρέμβαση κλίμακα μελέτης 1:1000



- παλιά προσφυγικά
- νέα κτίρια κατοικίας
- νέα δημόσια κτίρια

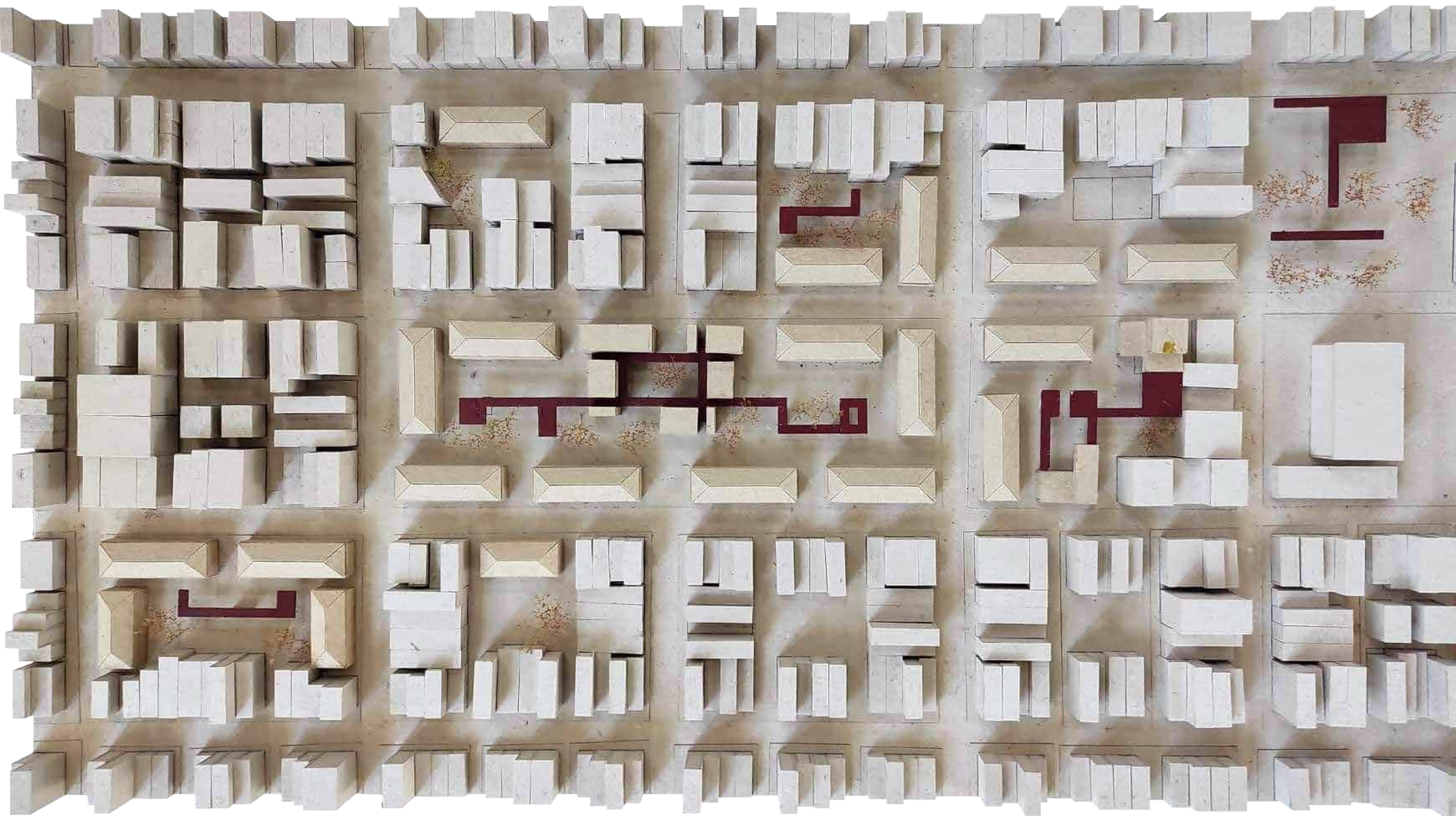
## Πολεοδομική & Αστική Παρέμβαση

Προτείνουμε λοιπόν την πεζοδρόμηση του τμήματος της οδού Μαγνησίας – ανάμεσα στην οδό Βοσπόρου και οδό Γ. Γρεβενών. Αριστερά και δεξιά της υπάρχουν σήμερα ένα κενό οικόπεδο και κτίρια είτε σε κακή κατάσταση, είτε που δεν κατοικούνται. Στο σημείο αυτό προβλέπουμε το σχεδιασμό τριών νέων κτιρίων κατοικίας, τα ισόγεια των οποίων χρησιμοποιούμε για νέες χρήσεις: παντοπωλείο, φούρνος, κοινωνικό φαρμακείο, μεταποιήσεις ρούχων, κοινωνικό εστιατόριο.

Η οδός Μαγνησίας πλέον, περνά μέσα από το νέο αυτό πυρήνα, με τη μορφή πεζοδρόμου, πλατείας και αποτελεί είσοδο σε ολόκληρο το σύστημα της παρέμβασης.

Οι παλιές πάροδοι έχουν διατηρηθεί ως δευτερεύοντες άξονες κίνησης και προσπέλασης των οικοδομικών τετραγώνων. Βασικός άξονας δημιουργείται από τη Λαοδικείας προς τη Μαινέμνης που διασχίζει τον κεντρικό πυρήνα και καταλήγει στα δημόσια κτίρια και την πλατεία. Με τα γύρω οικοδομικά τετράγωνα η σύνδεση γίνεται μέσα από την ενιαία διαχείριση των εσωτερικών αυλών (κατασκευή – εξώστης) και την προσθήκη διαβάσεων σε στρατηγικά σημεία.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι με την παρέμβαση δημιουργείται ένα δίκτυο ελεύθερων χώρων, χρήσεων υπαίθριων και μη, καθώς και κατοικίας ενισχύοντας τις υπάρχουσες υποδομές της περιοχής και προσθέτει νέες, ώστε να δημιουργηθεί ένας κατά το δυνατόν ολοκληρωμένος και καλύτερα δομημένος αστικός ιστός που θα αποτελέσει το υπόβαθρο των νέων συνθηκών που προτείνουμε να δημιουργηθούν.



## Μελέτη στην κλίμακα 1:500

Η συν-κατοίκηση και η δημιουργία και οργάνωση ενός περιβάλλοντος που στοχεύει στην ανάπτυξη της κοινωνικότητας, αποτελεί το βασικό μέλημα της παρέμβασης. Μία αναλογία παλαιών κατοίκων και νέων- προσφύγων και μη, έχει στόχο να διατηρηθούν οι ισορροπίες και να επιτευχθεί ομαλότερα η ένταξη. Πιο συγκεκριμένα, οι σημερινοί ιδιοκτήτες επιστρέφουν σε μία βελτιωμένη κατοικία, ενώ στις υπάρχουσες κενές και στις νέες κατοικίες εγκαθίστανται νέοι κάτοικοι - πρόσφυγες και μη.

### \_δημόσια κτίρια

Τα δημόσια κτίρια – Κέντρο Γειτονιάς και Νηπιαγωγείο- αποτελούνται από όγκους που συνδυάζονται κατακόρυφα και σε στροφή, ώστε να δημιουργήσουν κλειστούς και υπαίθριους χώρους, τόσο στο ισόγειο όσο και στους ορόφους, που θα φιλοξενήσουν αντίστοιχες δημόσιες λειτουργίες.

### \_νέα κτίρια κατοικίας

Πρόκειται για κτίρια που αποτελούνται από μονάδες κατοικίας (7,50m x 10,00m), οι οποίες προστίθενται κατακόρυφα και οριζόντια, παράλληλα και σε στροφή, σε επαφή ή σε απομάκρυνση, με τρόπο ώστε να επιτρέπεται η προσέγγισή τους μέσω εξωτερικών διαδρόμων. Το κάθε κτίριο συνδυάζεται με ένα εξωτερικό κλιμακοστάσιο και ανελκυστήρα. Μέσω του εναέριου συστήματος διαδρόμων επιτυγχάνεται η σύνδεση των κτιρίων τόσο μεταξύ τους όσο και με τα κυρίαρχα σημεία της παρέμβασης.

## ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ:

### Προσφυγικά:

 308 κατοικίες

 Κατοικούνται: 164

 Κενά: 167

### Κτίρια που γκρεμίζονται (αναγωγή σε 35τμ)

 Σύνολο: 53

 Κατοικούνται: 35

 Κενά: 18

## ΝΕΑ ΣΥΣΤΑΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ:

### Νέα Κτίρια:



Χωρητικότητα: 64 άτομα

### Προσφυγικά:

Χωρητικότητα: 445 άτομα

Σύνολο: 509 άτομα

250 : κάτοικοι που επιστρέφουν

125: πρόσφυγες

125: νέοι κάτοικοι

## Μελέτη στην κλίμακα 1:200

Οι εξώστες των προσφυγικών συγκροτημάτων αποτέλεσαν την αφετηρία και το βασικό εργαλείο της πρότασης. Η μεταφορά του στο κέντρο των οικοδομικών τετραγώνων, με τη μορφή εναέριας κατασκευής, δημιούργησε το βασικό μέσο σύνδεσης της παρέμβασης, ώστε να διατηρηθεί η αρχιτεκτονική ενότητα, παρά τη διασπορά των κτιρίων.

Ο τρόπος τοποθέτησης των νέων κτιρίων, σε συνδυασμό με την κατασκευή/εναέριο πλέγμα εξωστών συμβάλλει στη δημιουργία μιας κεντρικότητας και ενός αιθρίου, μιας πλατείας εντός των οικοδομικών τετραγώνων που συνδυάζεται με δημόσια χρήση λόγω των χρήσεων των ισόγειων των κτιρίων, αλλά που παράλληλα λειτουργεί και ως είσοδος στο σύστημα. Εκεί φτάνει κανείς είτε από το επίπεδο της οδού Μαγνησίας, είτε με ράμπες ομαλής κλίσης από τις οδούς Λαοδικείας και Μαινεμένης.

Λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους, έγινε επιλογή χρήσης ραμπών ανόδου για τη διαμήκη διαμπερή διέλευση που συνδέεται και με το σύνολο της πρότασης. Στα σημεία των παρόδων οι ράμπες αυτές φτάνουν σε οριζόντια επίπεδα στη στάθμη του δρόμου, ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση.

Οριζόντια επίπεδα διαμορφώνονται και πιο κεντρικά στο οικοδομικό τετράγωνο και προσλαμβάνουν χρήσεις όπως υπαίθριο καθιστικό, φύτευση, κήπος, μικρή παιδική χαρά, οι οποίες συνδυάζονται με τμήματα της εναέριας κατασκευής. Ορισμένα από αυτά τα επίπεδα αποτελούν και σημεία ανόδου-καθόδου. Τα οριζόντια επίπεδα μπροστά στις εισόδους των προσφυγικών συγκροτημάτων διαμορφώνονται στο επίπεδο του ισόγειου των κατοικιών και παραχωρούνται ως χώρος εισόδου και εκτόνωσης των κατοίκων.

Τα τρία νέα κτίρια βρίσκονται στο κεντρικό οριζόντιο επίπεδο της πλατείας και η είσοδος σε αυτά γίνεται από το εξωτερικό ανελκυστήρα και κλιμακοστάσιο. Στους ορόφους, ο τρόπος εισόδου στις κατοικίες γίνεται μέσω ελεύθερων ανοικτών διαδρόμων, σε μία απόπειρα διατήρησης του λεξιλογίου και των ποιότητων της διαδικασίας εισόδου των προσφυγικών συγκροτημάτων.

## Μελέτη στην κλίμακα 1:100

\_προσφυγικά συγκροτήματα κατοικιών:

Όσον αφορά τα προσφυγικά συγκροτήματα κατοικιών στα οποία παρεμβαίνει η πρόταση, έγινε προσπάθεια ποιοτικής επίλυσης της κατοικίας, συνθήκης διαβίωσης στις ανάγκες των σημερινών οικογενειών. Συγκεκριμένα, οι 8 κατοικίες ανά συγκρότημα μετατρέπονται σε 4, με την ενοποίηση 2 κατοικιών-στον εγκάρσιο άξονα-σε μία. Η κάθε κατοικία αναφέρεται σε μία οικογένεια 3 ατόμων και οι χώροι διαχωρίζονται μέσω ενός εσωτερικού χωρίσματος-επίπλου. Τα εξωτερικά ανοίγματα διατηρούνται στις προγενέστερες θέσεις τους και όπου είναι εφικτό μεγαλώνουν. Η είσοδος στην κατοικία γίνεται μόνο από το εσωτερικό του τετραγώνου, ενισχύοντας τη χρήση και τη λειτουργία της εσωτερικής αυλής καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας.

Η εσωτερική οργάνωση της κατοικίας διατηρεί στοιχεία του παρελθόντος, με βασικότερο τη διατήρηση της κουζίνας προς την εσωτερική πλευρά των οικοδομικών τετραγώνων. Στον πρώτο όροφο, ο εξώστης που ορίζει την κίνηση και την εκτόνωση αυξάνει το πλάτος του και με τη βοήθεια υποστυλωμάτων ορίζει και τον αντίστοιχο χώρο εισόδου-εκτόνωσης στο ισόγειο.

\_νέα κτίρια κατοικίας:

Στα νέα κτίρια κατοικιών, προσπαθήσαμε να διατηρήσουμε στοιχεία του αρχιτεκτονικού λεξιλογίου των γειτονικών τους προσφυγικών συγκροτημάτων. Ο εξώστης, η οριζόντια δηλαδή κίνηση, επαναλαμβάνεται και μεταφέρεται και σε κατακόρυφη (κλιμακοστάσια-εξωτερικός ανελκυστήρας). Στην επιλογή υψηλότερων των υπαρχόντων κτιρίων προκύπτει από την ανάγκη στέγασης μεγαλύτερου αριθμού ατόμων. Η διάσταση και η μορφολογία τους ερμηνεύεται και με στοιχεία της όψης των νέων κτιρίων, με αντίστοιχα κατακόρυφα ανοίγματα καθ' όλο το ύψος.

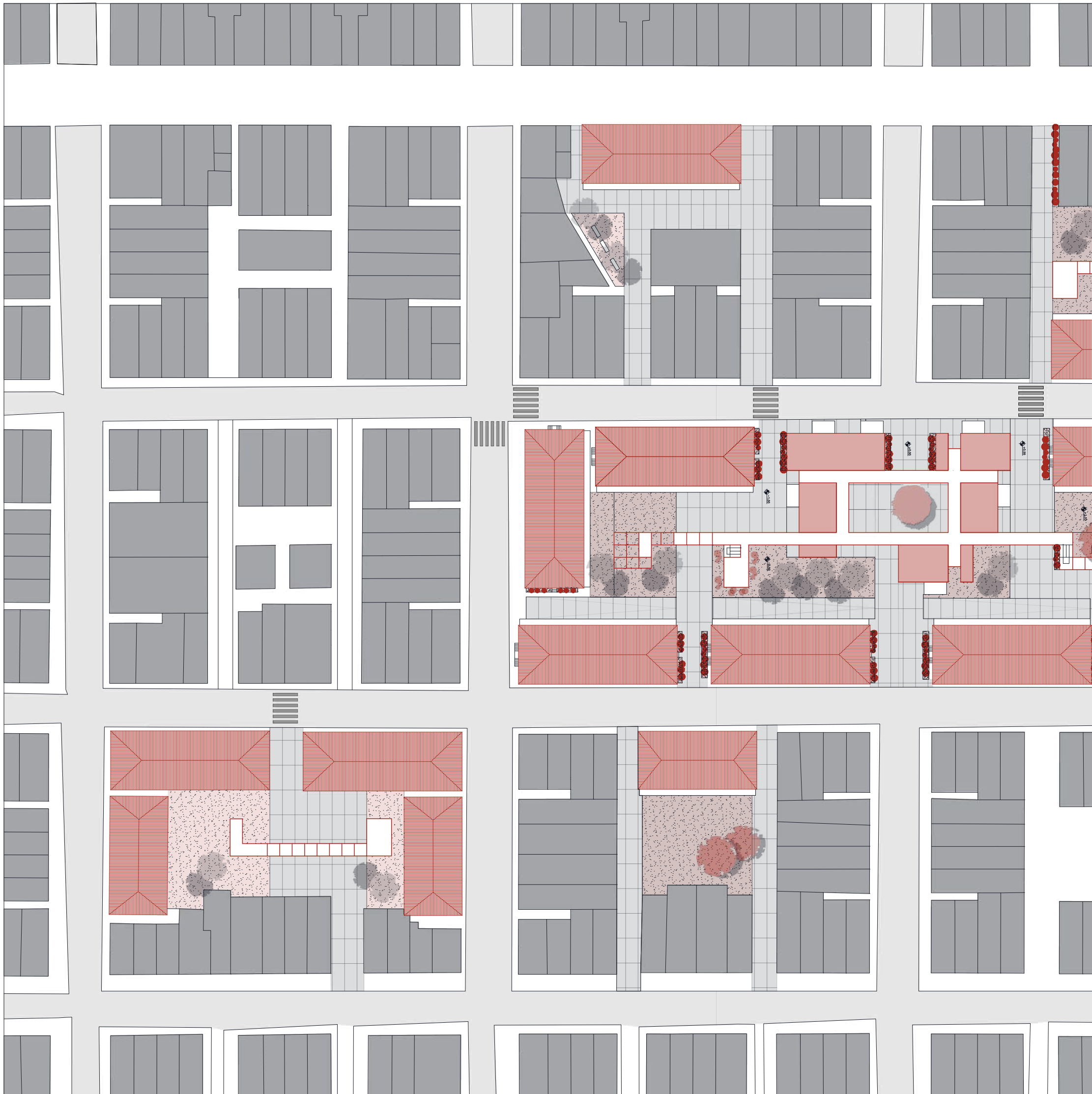
Η κάθε μονάδα κατοικίας είναι για οικογένεια 4 ατόμων. Η είσοδος γίνεται από το κλιμακοστάσιο που συνδέεται με την κατοικία μέσω υπαίθριων, κοινόχρηστων διαδρόμων και η είσοδος στην εκάστοτε κατοικία γίνεται μέσω αυτών, ενώ η εκτόνωσή της παραμένει ιδιωτική. Οι κουζίνες, σε όλους τους ορόφους έχουν διατηρηθεί στο εσωτερικό του συστήματος ενισχύοντας έτσι το αίσθημα γειννίας και συλλογικότητας.

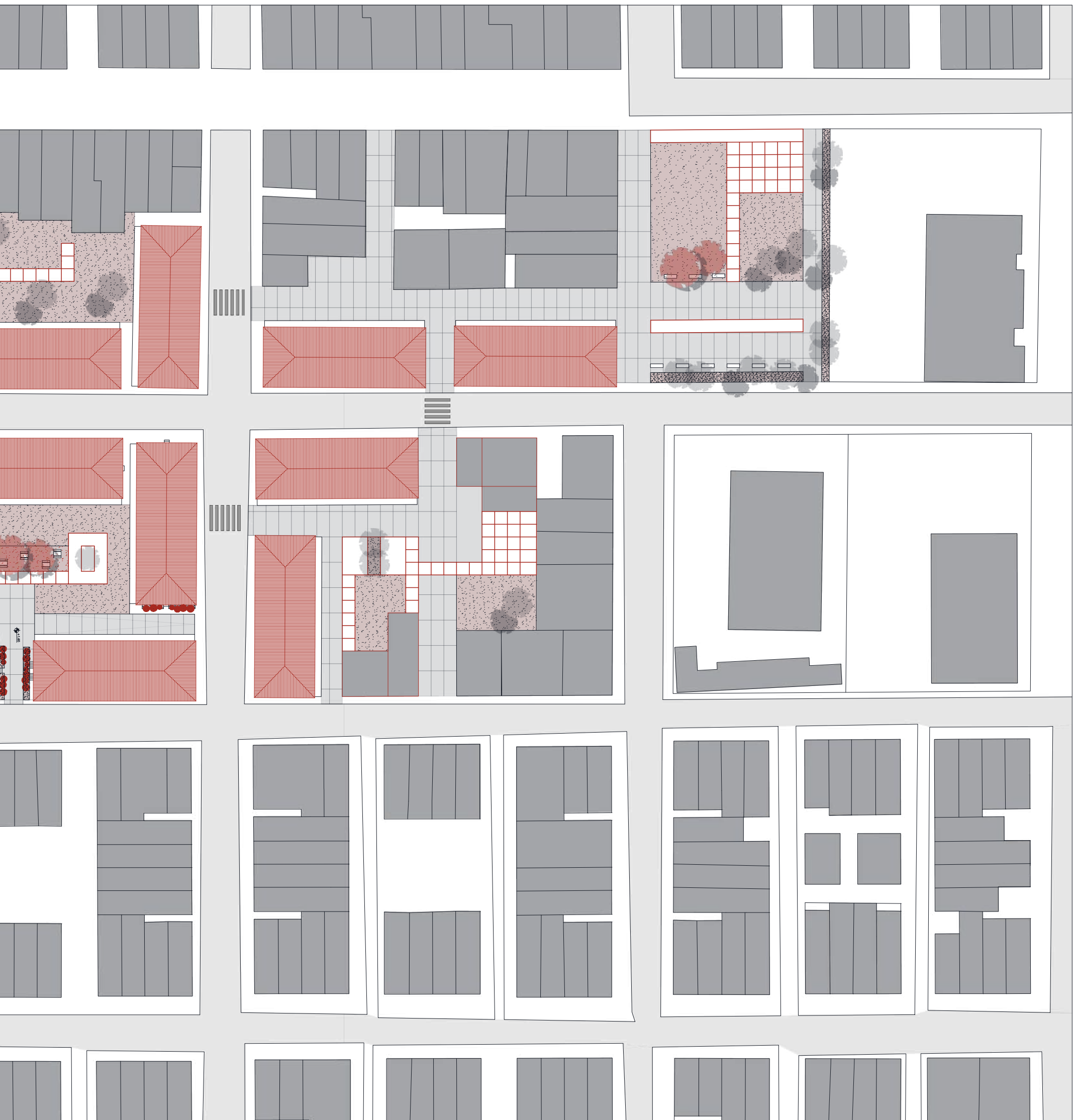
Πέρα από τους κοινόχρηστους χώρους των ισόγειων, στον Γ' όροφο του ενός κτιρίου έχει διαμορφωθεί ένα υπαίθριο καθιστικό, το οποίο συνομιλεί με το εσωτερικό της αυλής και ενισχύει το αίσθημα της κοινότητας. Στον Δ' όροφο του ίδιου κτιρίου δημιουργείται χώρος κοινόχρηστων πλυντηρίων, ώστε να αποσυμφορηθεί το εσωτερικό των διαμερισμάτων.

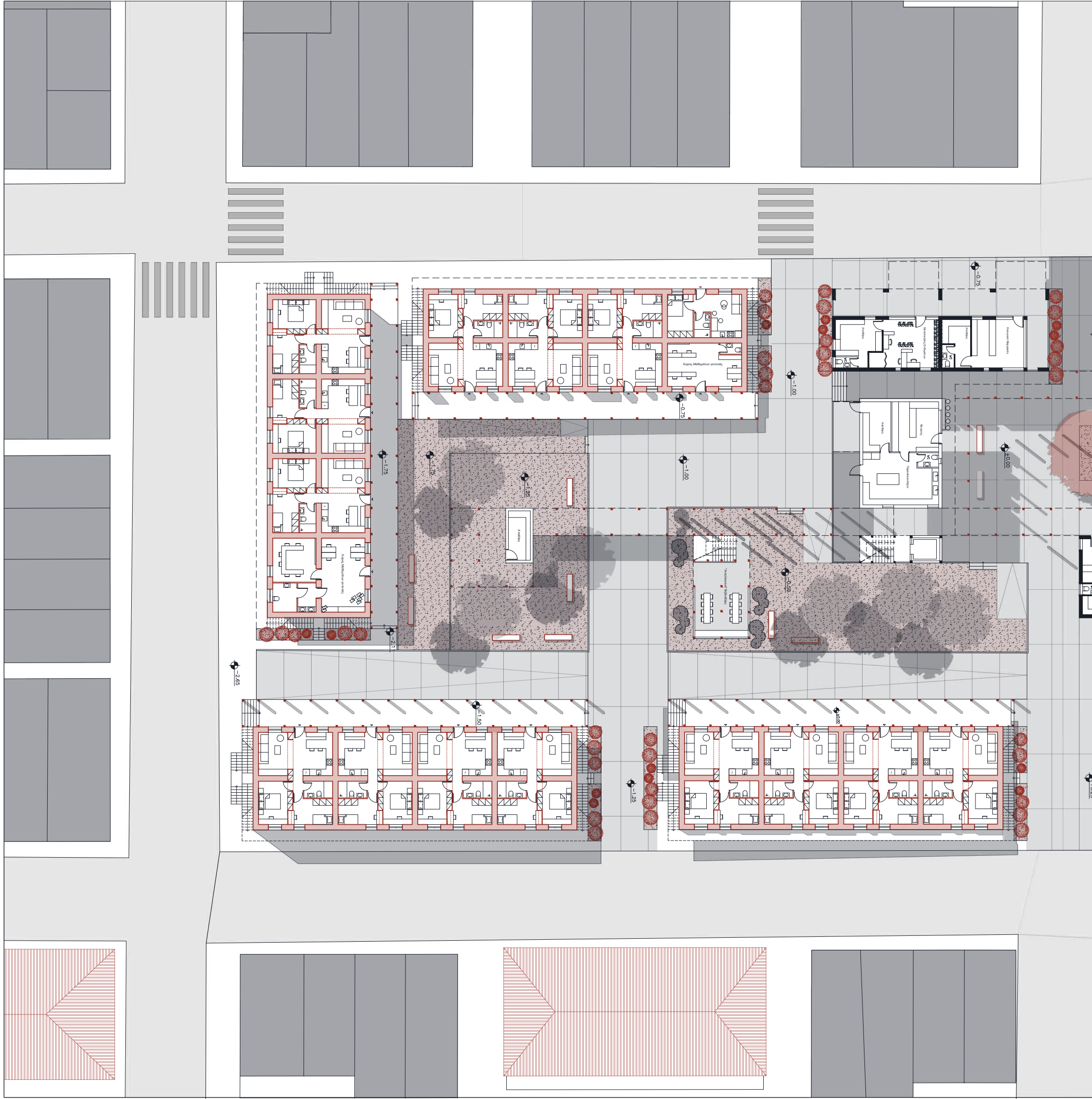


Κάτοψη Γενικής Παρέμβασης

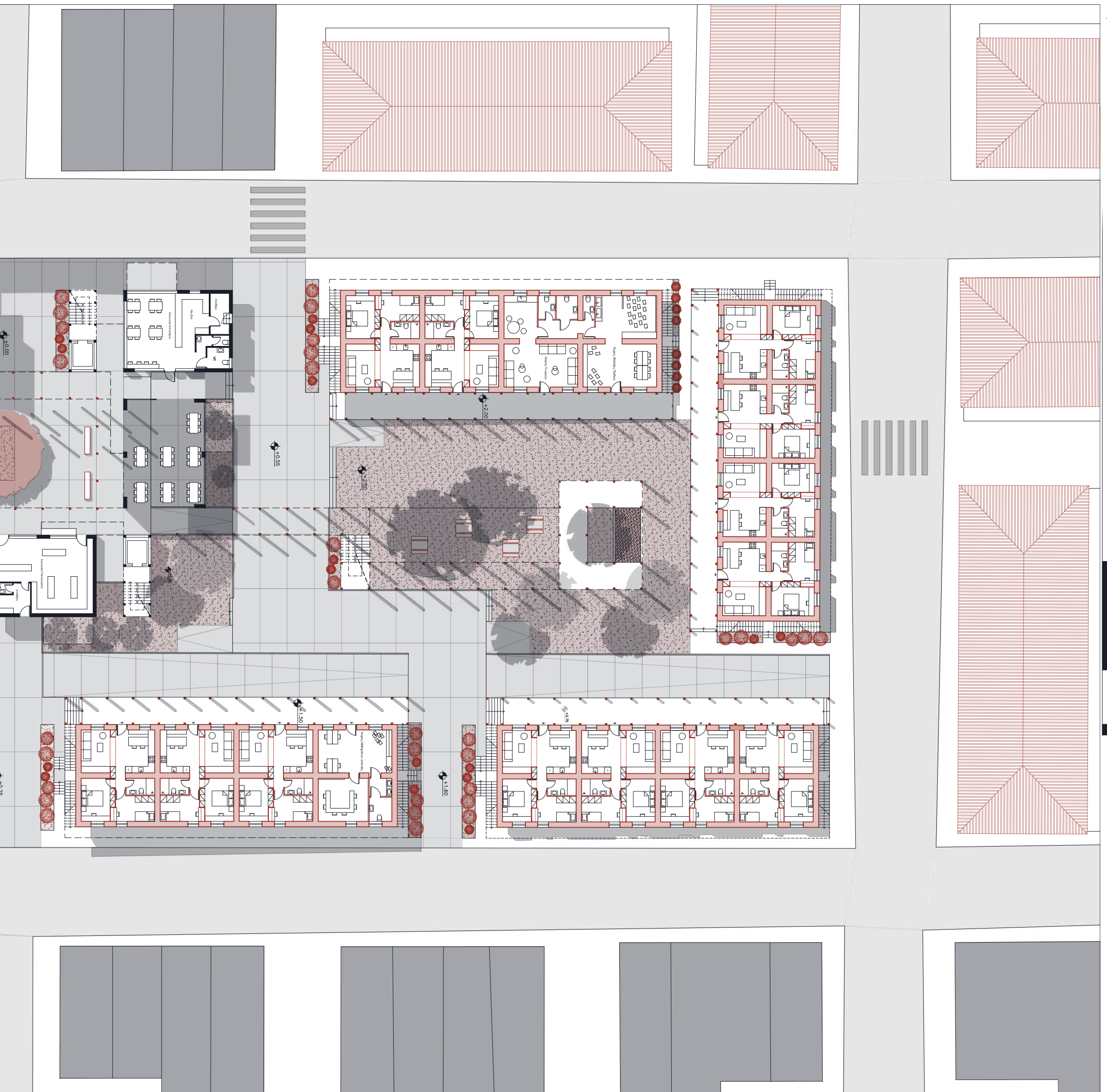
Κλίμακα 1:500











50

10

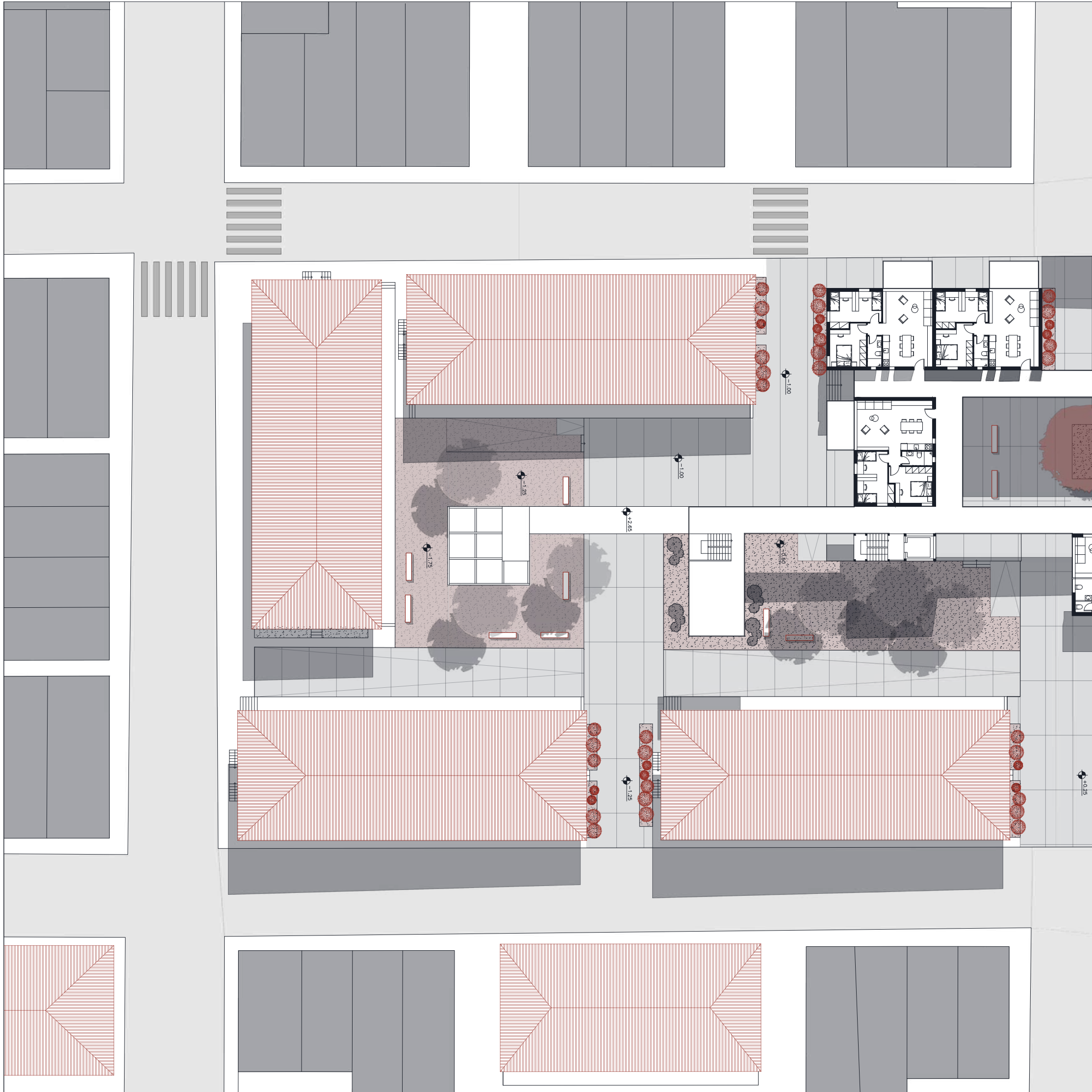
5

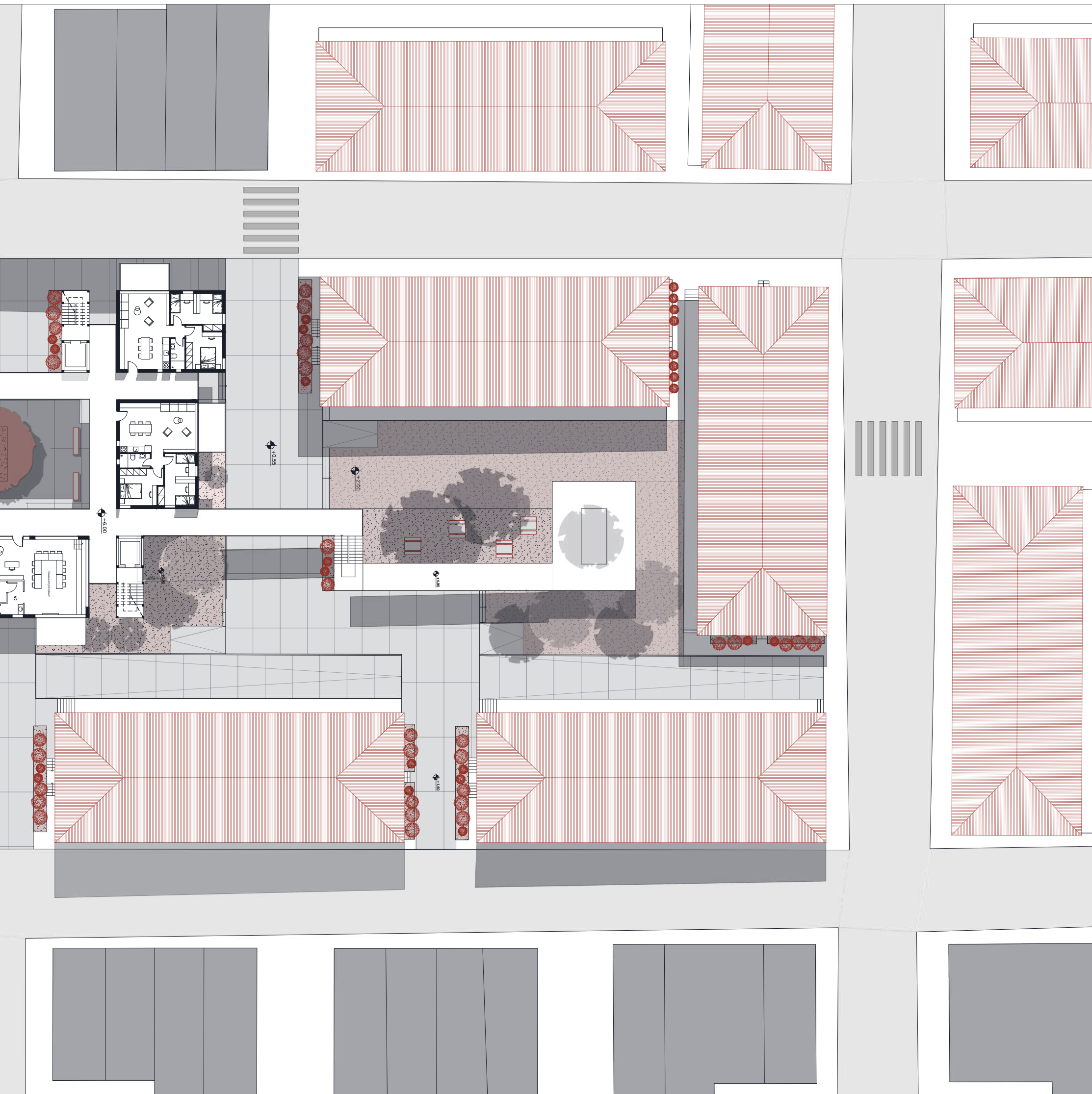
01

Κλίμακα 1:200



Κεντρικό Τμήμα Παρέμβασης Στάθμη + 6.00

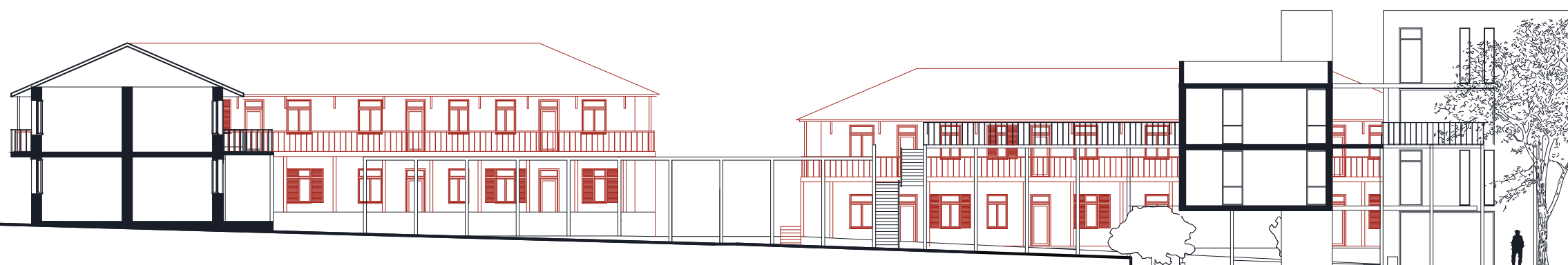




# Οψοτομές



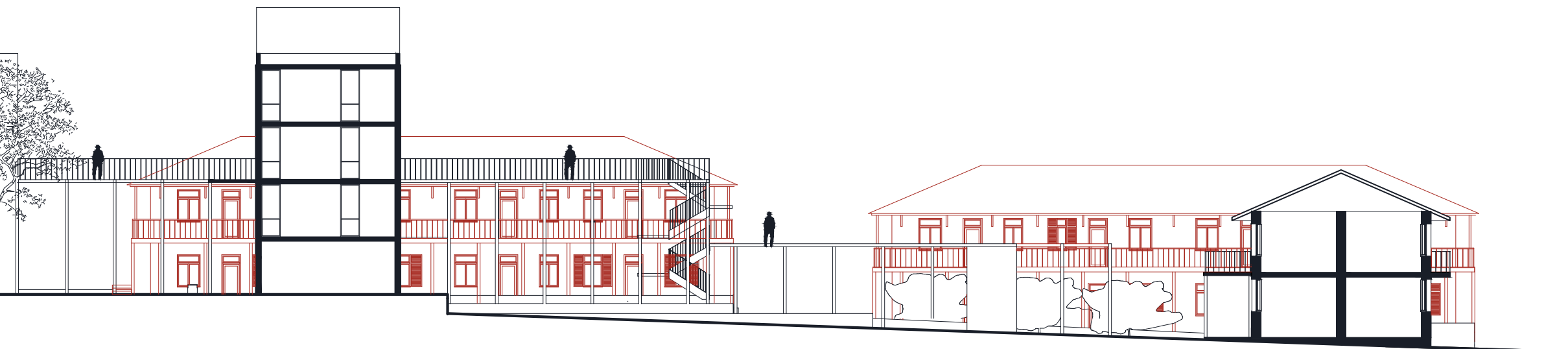
Εγκάρσια Οψοτομή



Διαμήκης Οψοτομή επί της οδού Γερβασίου Γρεβενών



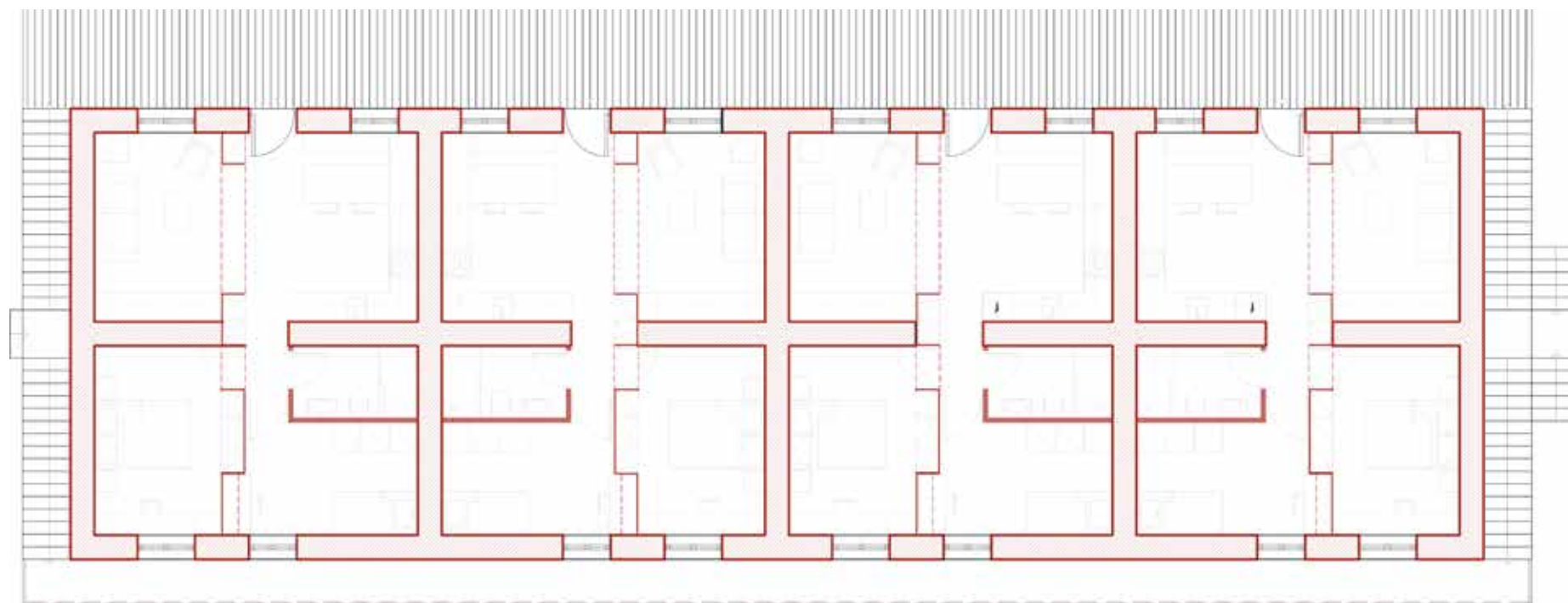
Νότια Εγκάρσια Οψοτομή



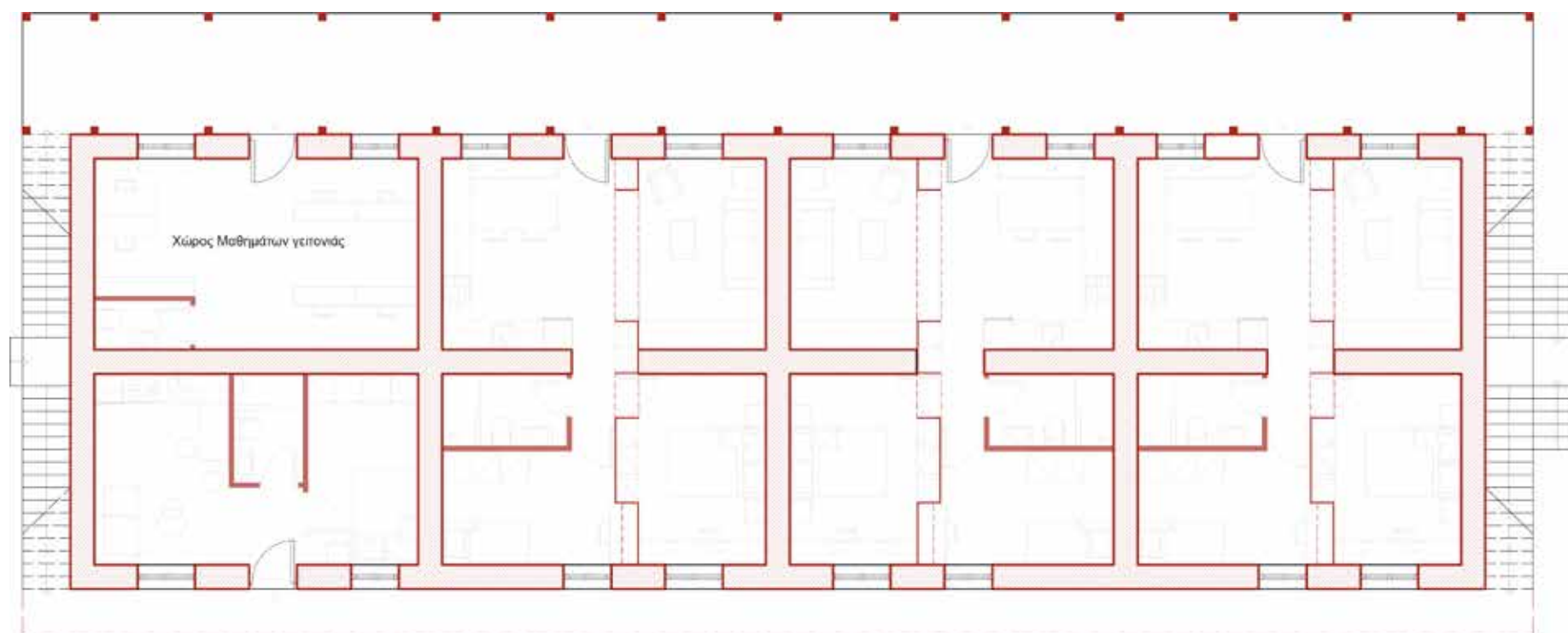


06

# Σχέδια Προσφυγικού



Κάτοψη Α' οροφου

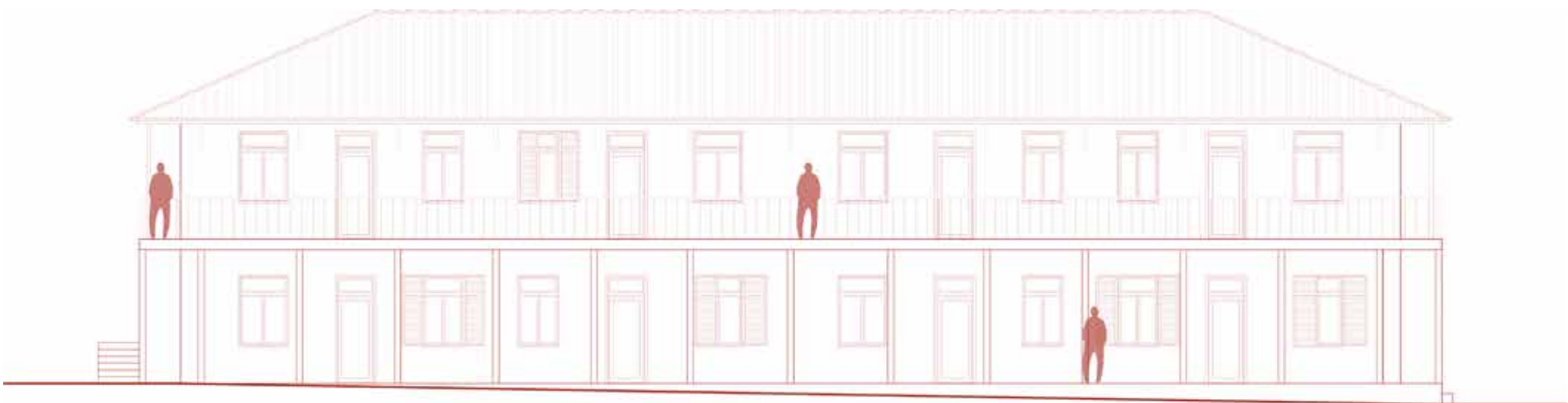


Κάτοψη Ισογείου



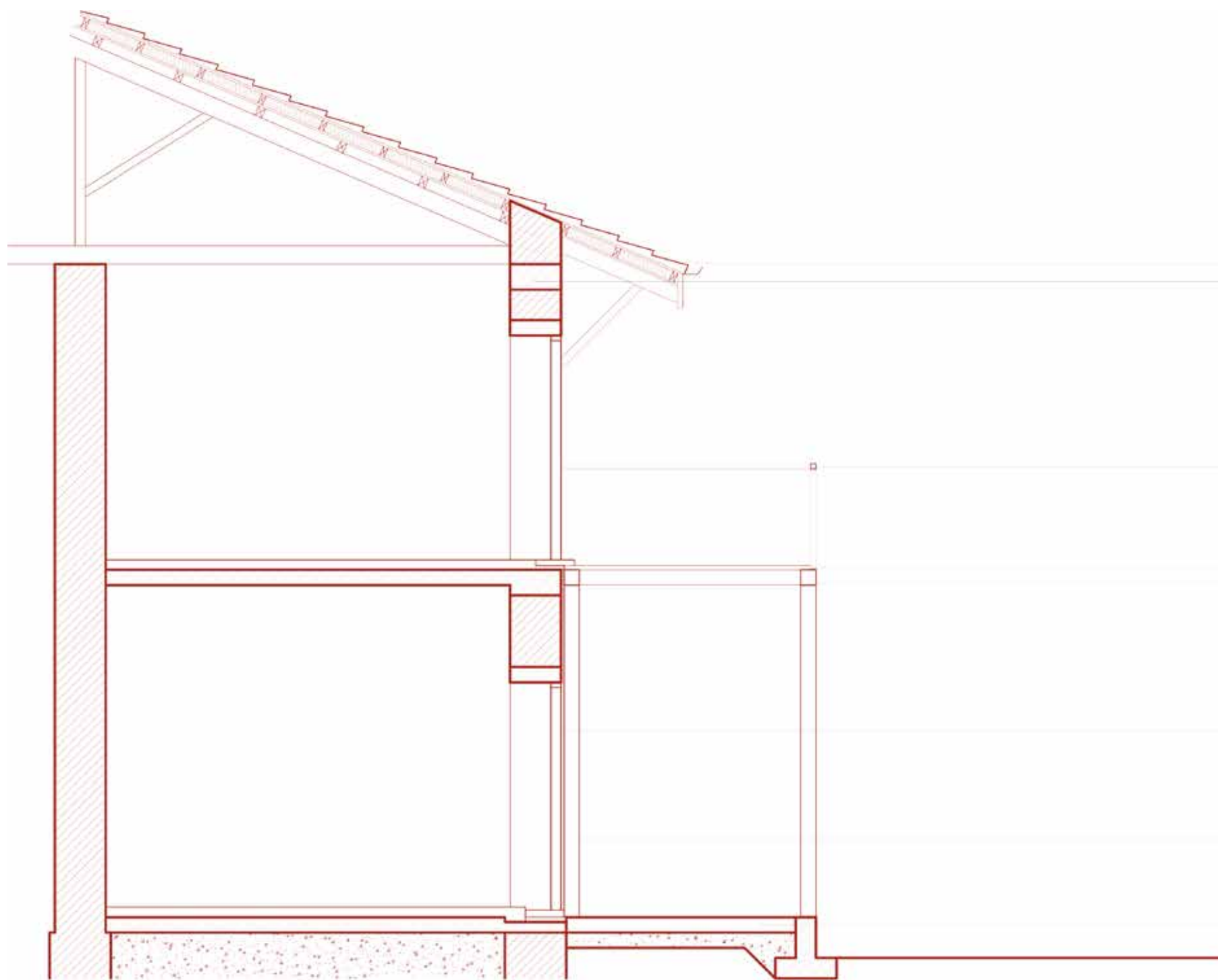


Όψη Δρόμου



Όψη εσωτερικής αυλής

# Σχέδια Προσφυγικού



Τμήμα Τομής | κλίμακα 1:50

Μεταλλική υδρορροή κεραμοσκεπής  
Σενάζ 25cm

Κιγκλίδωμα στρατζαριστό 5 x 50 mm

Ξύλινες σανίδες 4 x 10 cm  
Μεταλλική κοιλοδοκός 15 x 15 cm

Αρμός διαστολής 2 cm

Μεταλλική κοιλοδοκός 15x15 cm

Πλάκα σκυροδέματος με πλέγμα

# Κατόψεις Νέων Κτίριων

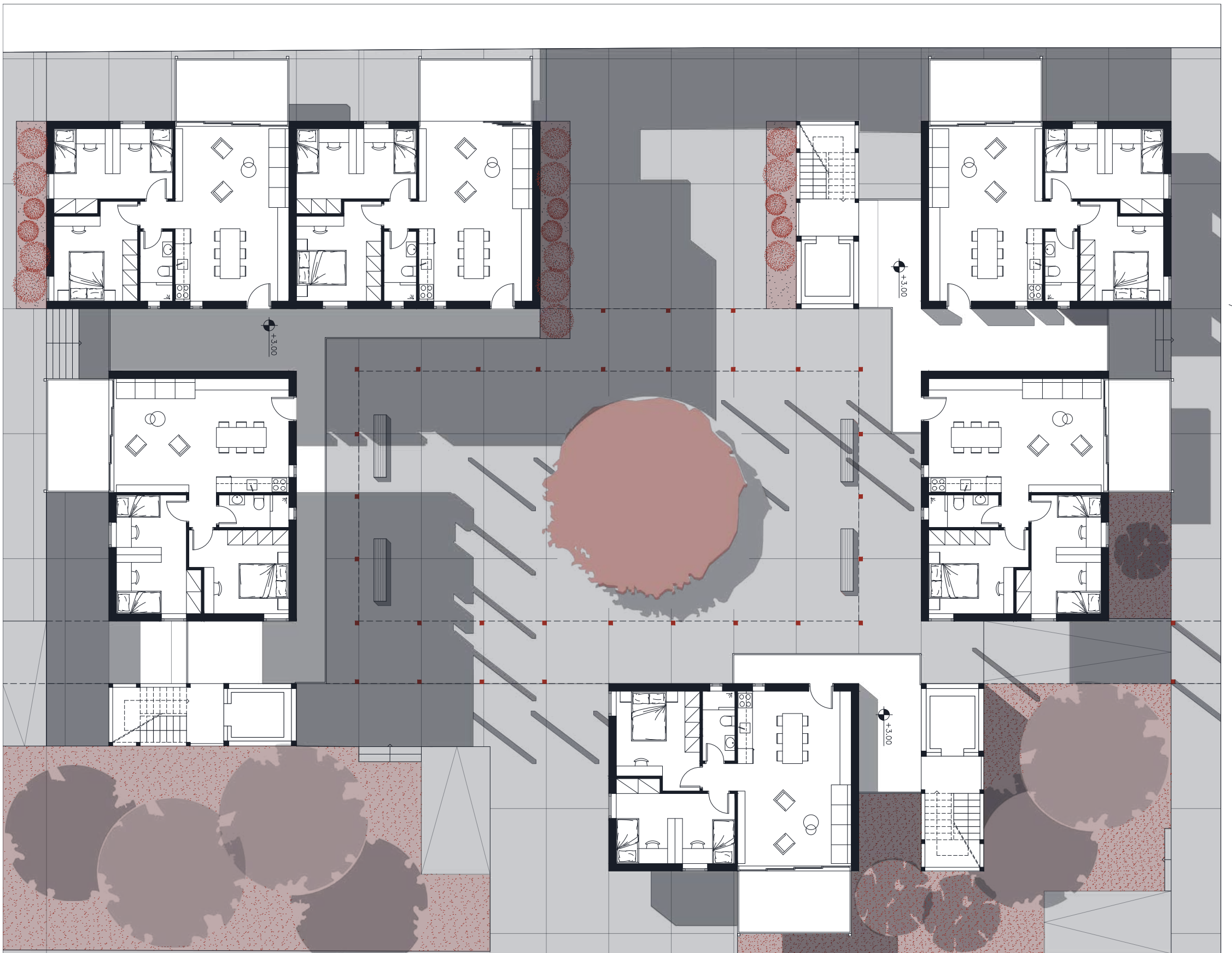


Ισόγειο





Κλίμακα 1:100



α' όροφος



# Κατόψεις Νέων Κτίριων

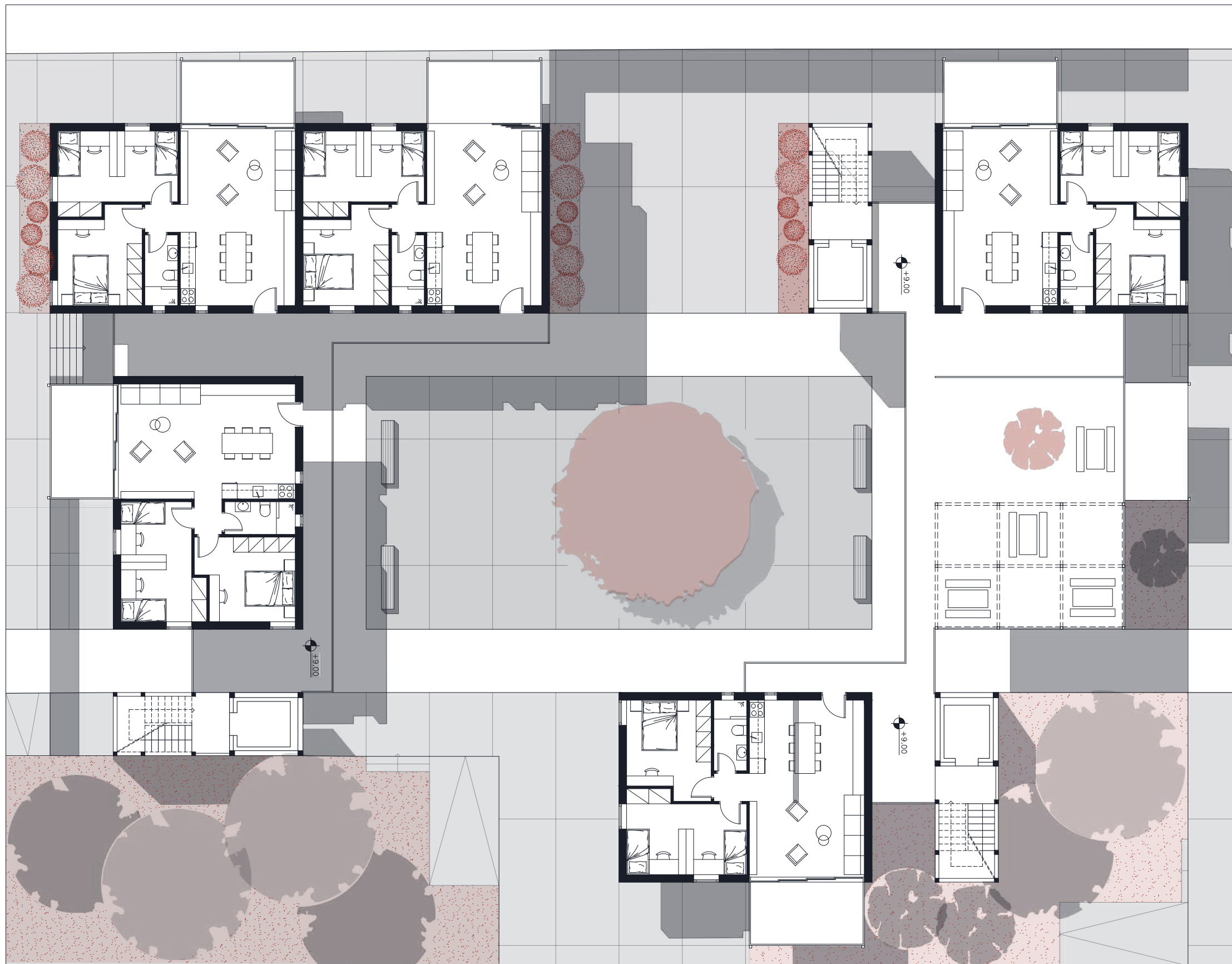


β' όροφος





Κλίμακα 1:100



Γ' όροφος





δ' όροφος











## ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- Δ.Ο.Μ. (Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης), [greece.iom.int](http://greece.iom.int)
- UNCHR ESTIA [estia.unchr.gr](http://estia.unchr.gr)
- Athens Social Atlas [athenssocialatlas.gr](http://athenssocialatlas.gr)
- Ινστιτούτο Εμπορίου και Υπηρεσιών της ΕΣΕΕ, [inemy.gr](http://inemy.gr)

## BLOGS

Προσφυγικός Πειραιάς, διαθέσιμο στον ιστότοπο [prosfigikospireas.blogspot.com](http://prosfigikospireas.blogspot.com)

## ΑΡΘΡΑ

- Μπελαβίλας Ν., Πρέντου Π. (2016), "The typologies of refugees camps in Greece". International Conference on Urban Autonomy and the Collective City, Onassis Cultural Center.
- Τσαβδάρου Χ. (2019), "Reimagining a Transnational Right to the City: No Border Actions and Commoning Practices in Thessaloniki". COGITATIO, 7:2, pp. 219-229.
- Τσαβδάρου Χ. (2018), "The Newcomers' Right to the Common Space: The case of Athens during the refugee crisis". ACME, 17:2, pp. 376-401.
- Μαργαριτίδου Σ. (2020), "Κλείνουν οι ανοιχτές δομές και τα ξενοδοχεία, ανοίγουν οι "κλειστές". Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ, σελ. 22-23.

## ΗΜΕΡΙΔΕΣ

- Τούση Ε. (2021), Νίκαια: Προσφυγικά συγκροτήματα και δημόσιος χώρος. Υφιστάμενη κατάσταση, δυνατότητες και προβλήματα, ημερίδα Προσφυγικά Σπίτια, Αθήνα, Νίκαια, 6 Οκτώβρη 2021
- Ημερίδα Προσφυγικά Σπίτια, Αθήνα, Νίκαια, 6 Οκτώβρη 2021
- Ημερίδα Καισαριανή: «Προσφυγικοί Συνοικισμοί και πολιτισμικές επιρροές», Αθήνα, Καισαριανή, 27 Μαΐου 2022
- 1ο Συνέδριο «Δημόσιος χώρος...αναζητείται» 20-22 Οκτωβρίου 2011, Θεσσαλονίκη, διοργανωτές ΤΕΕ Κεντρικής Μακεδονίας, ΑΠΘ και άλλοι πανεπιστημιακοί φορείς. Εισήγηση με τίτλο: «Αλληλεπίδραση ιδιωτικού και δημόσιου χώρου στα προσφυγικά της Νίκαιας»

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κουραχάνης Ν. (2019). ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ, ΑΘΗΝΑ: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.
- ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. (2020). ΑΝ ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΗΤΑΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ, ΘΑ ΕΙΧΕ ΛΥΣΗ, ΑΘΗΝΑ: Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ.
- Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΣΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ - ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 2015-2017. ΑΘΗΝΑ.
- Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Ψηφιακής Πολιτικής, Τηλεπικοινωνιών και Ενημέρωσης και Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2018), ΔΟΜΕΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ ΑΙΤΟΥΝΤΩΝ ΑΣΥΛΟ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ. ΑΘΗΝΑ.
- ΙΜΕΠΟ (2006), ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ: Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ. ΑΘΗΝΑ.
- Agamben G. (2007), ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΞΑΙΡΕΣΗΣ. [Μετάφραση: Μαρία Οικονομίδου], ΑΘΗΝΑ: Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ.
- Agamben G. (2016), HOMO SACER. [Μετάφραση: Παναγιώτης Τσιαμούρας], ΑΘΗΝΑ: Εκδόσεις ΕΞΑΡΧΕΙΑ.
- Agier M. (2008), ON THE MARGINS OF THE WORLD, Εκδόσεις: POLITY PRESS.
- Sphere Association (2018). The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response. [4th edition], SWITZERLAND.
- Λεοντίδου Λ. (2011), ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΕΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ, 1909-1940, ΑΘΗΝΑ: Εκδόσεις ΕΤΒΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ

- HIRSCHON R. (2006), ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΙ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ-Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ. ΑΘΗΝΑ: Εκδόσεις ΜΙΕΤ (ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ)
- Λαυρεντιάδου Μ.Β.(2012). Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΩΝ ΤΕΤΡΑΓΩΝΩΝ (ΚΙΛΙΚΙΑΝΑ) ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ.
- Μελέτη Εφαρμογής (2010). ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΟΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΣΤΑ Ο.Τ. ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΟΔΩΝ ΚΥΠΡΟΥ-ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ- ΑΜΥΡΑΔΑΚΗ-ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΔΩΝ ΚΥΡΙΩΝ. ΑΘΗΝΑ: Ελληνική Δημοκρατία Νομός Αττικής Δήμος Νίκαιας-Αγ. Ιωάννη Ρέντη
- Σταυρίδης Σ., Κουτρολίκου Π., Βαταβάλη Φ., Κοπανάρη Μ., Μαραθού Χ., Γκιζελή Β.(2009), Μετασχηματισμοί της σχέσης δημόσιου-ιδιωτικού χώρου στα συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας των ελληνικών αστικών κέντρων. Πρόγραμμα Ενίσχυσης Βασικής Έρευνας ΕΜΠ

## ΕΡΕΥΝΑ

- Τούση Ε. Μελετώντας το αποτύπωμα της κοινωνικής κατοικίας στην Περιφερειακή Ενότητα Πειραιά. Μία συγκριτική διερεύνηση (μεταδιδακτορική έρευνα), ΑΘΗΝΑ ΕΜΠ 2018-2019
- Τούση Ε. (2014) «Ο αστικός χώρος ως πεδίο μετασχηματισμών υπό το πρίσμα του προσφυγικού ζητήματος. Η περίπτωση της ευρύτερης περιοχής Αθήνας-Πειραιά». Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας II: Πολεοδομίας- Χωροταξίας
- Μουζάλα Ε. (2021), Σταυρίδης Σ. επιβλ., Μια πόλη που προσπαθεί να υπάρξει: Ο “προσφυγικό Οικισμός” της Ριτσώνας, (ερευνητική εργασία) Αθήνα: ΕΜΠ τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
- Κυριακίδου Φ. (2005), Φατσέα Ε. επιβλ., Οι Προσφυγικές Κατοικίες της Νίκαιας - Μετασχηματισμοί μέσα στο χρόνο, το ΟΤ 155, (ερευνητική εργασία) Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

## ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

- Υπουργική Απόφαση 11.1/6343/2014 (ΦΕΚ 3295/Β/9-12-2014): Γενικός Κανονισμός Λειτουργίας Δομών Φιλοξενίας υπηκόων τρίτων χωρών που λειτουργούν με μέριμνα της Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής.
- ΝΟΜΟΣ 4375/3.4.2016 (ΦΕΚ Α' 51/3.4.2016): Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιατύπωση)» (L180/29.6.2013), διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις.
- ΝΟΜΟΣ 4485/2017 (ΦΕΚ 114/Α/4-8-2017): Οργάνωση και λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης, ρυθμίσεις για την έρευνα και άλλες διατάξεις. Άρθρο 96: Τροποποίηση του Ν. 4375/2016 (Α' 51).
- Υπουργική Απόφαση 2307/2018 (ΦΕΚ 439/Β'/14-2-2018): Τροποποίηση της υπ' αριθμ. ΔΙΠΑ/οικ 37674/27.7.2016 (ΦΕΚ: 2471/Β'/1082016) απόφασης του Υπουργείου Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής “Κατάταξη δημόσιων και ιδιωτικών έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες και υποκατηγορίες, σύμφωνα με το άρθρο 1 παράγραφος 4 του ν.4014/21.09.2011 (Α' 209)”, ως προς την κατάταξη ορισμένων έργων και δραστηριοτήτων των 1ης, 2ης, 3ης, 4ης, 5ης, 6ης, 7ης, 8ης, 9ης, 10ης, 11ης και 12ης Ομάδων.
- ΝΟΜΟΣ 4547/2018 (ΦΕΚ 102/Α/12-6-2018): Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. Άρθρο 77: Συντονιστές Εκπαίδευσης Προσφύγων.
- ΠΝΠ τ. Α' (ΦΕΚ 75/30.3.2020): Μέτρα αντιμετώπισης της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις. Άρθρο 47: Λειτουργία κυλικείων και καταστημάτων ειδών πρώτης ανάγκης εντός ΚΥΤ και δομών φιλοξενίας.
- Αριθμ. οικ. 16987/2020 (ΦΕΚ Β' 2587/26-06-2020): Όροι παροχής οικονομικού βοηθήματος σε αιτούντες διεθνή προστασία έτος 2020.

## ΕΙΚΟΝΕΣ

### σελ. 14

πάνω:

1. [www.voria.gr](http://www.voria.gr),
2. [www.eleftherostypos.gr](http://www.eleftherostypos.gr),
3. [www.efsyn.gr](http://www.efsyn.gr)

κάτω:

4. προσωπικό αρχείο Ε. Μουζάλα,
5. αεροφωτογραφία προσφυγικού οικισμού Ριτσώνας από STAT κατασκευαστική
6. αεροφωτογραφία προσφυγικού οικισμού Ριτσώνας από STAT κατασκευαστική

### σελ 15

πάνω:

7. [www.katioussa.gr](http://www.katioussa.gr)
8. [www.tovima.gr](http://www.tovima.gr)

κάτω:

9. αεροφωτογραφία προσφυγικού οικισμού Ριτσώνας από STAT κατασκευαστική
10. προσωπικό αρχείο Ε. Μουζάλα

### σελ. 16

πάνω:

11. [www.efsyn.gr](http://www.efsyn.gr)
12. [www.wsj.com](http://www.wsj.com)
13. [www.protothema.gr](http://www.protothema.gr)

κάτω:

14. προσωπικό αρχείο Ε. Μουζάλα
15. προσωπικό αρχείο Ε. Μουζάλα

### σελ. 17

πάνω:

16. [www.dw.com](http://www.dw.com)
17. [www.fortunegreece.com](http://www.fortunegreece.com)

κάτω:

18. Κάτοψη μονάδας κατοικίας σε container κατοικιών
19. Κάτοψη container με κοινόχρηστες κουζίνες

Στοιχεία κατασκευαστικά καθώς και σχέδια, αεροφωτογραφίες, βίντεο κτλ. παραχωρήθηκαν από τις εταιρείες STAT ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ και GLASSART, και συμπληρώθηκαν με επιτόπιους ελέγχους και αποτυπώσεις.

### σελ. 19

- 20-25: προσωπικό αρχείο Ε. Μουζάλα

### σελ. 22

26. χάρτης από [www.athenssocialatlas.gr](http://www.athenssocialatlas.gr)
27. χάρτης από [www.athenssocialatlas.gr](http://www.athenssocialatlas.gr)

### σελ. 23

- 28-30. στατιστικά στοιχεία από [greece.iom.int](http://greece.iom.int)

### σελ. 26

31. χάρτης από Πόλεις της Σιωπής | Λεοντίδου Λ.

### σελ. 28

- 32-37. προσωπικό αρχείο Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ. 29**

38- 41. προσωπικό αρχείο Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ. 30**

42. χάρτης από έρευνα Ε. Τούση για το διδακτορικό της “Ο αστικός χώρος ως πεδίο μετασχηματισμών υπό το πρίσμα του προσφυγικού ζητήματος. Η περίπτωση της ευρύτερης περιοχής Αθήνας-Πειραιά”.

**σελ. 31**

43-44. χάρτες από έρευνα Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ. 32**

45-46. χάρτες από έρευνα Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ. 33**

47-48. χάρτες από έρευνα Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ. 34**

49-57. Οι Προσφυγικές Κατοικίες της Νίκαιας - Μετασχηματισμοί μέσα στο χρόνο, το ΟΤ 155, Κυριακίδου Φωτεινή

**σελ. 35**

58-59. προσωπικό αρχείο Γ. Βεράνη

**σελ. 36**

60-61. προσωπικό αρχείο Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

62. χάρτης από έρευνα Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ.37**

63-66. προσωπικό αρχείο Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

67. χάρτης από έρευνα Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ.38**

68-70. προσωπικό αρχείο Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ. 39**

71-73. προσωπικό αρχείο Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ. 40**

74. προσωπικό αρχείο Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

75-76. κατόψεις αποτύπωσης προσφυγικού συγκροτήματος Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

**σελ. 41**

77-83. προσωπικό αρχείο Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

84-86. όψεις αποτύπωσης προσφυγικού συγκροτήματος Ι. Πετρουλάκη & Ε. Μουζάλα

τοπογραφικά: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ - ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ